

**„ANALIZA ROZWIĄZAŃ SYSTEMOWYCH
W OBSZARZE PORADNICTWA
PSYCHOLOGICZNEGO I PEDAGOGICZNEGO
W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ
I W KRAJACH EFTA/EOG”**

**Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej
Lilianna Zaremba
Warszawa, kwiecień 2009 r.**

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	4
---------------------	---

ROZDZIAŁ I

Wprowadzenie: poradnictwo psychologiczne i pedagogiczne a wyzwania współczesności

1.1. Charakterystyka współczesnych kierunków w rozwoju systemów edukacji w krajach UE i krajach EFTA/EOG	7
1.2. Cele strategiczne rozwoju systemów edukacji	10
1.3. Miejsce i rola systemów poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego (służb pomocniczych w oświacie) w zmieniającej się rzeczywistości edukacyjnej i społecznej.....	10

ROZDZIAŁ II

Organizacja służb pomocowych w oświacie krajów Unii Europejskiej i krajów EFTA/EOG

2.1. Poradnictwo w szkole	12
2.2. Służby pomocnicze poza szkołą	14
2.3. Organizacja i funkcjonowanie Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych w Polsce ...	19

ROZDZIAŁ III

Analiza roli i organizacji systemów pomocy psychologicznej i pedagogicznej w wybranych obszarach problemów edukacji i wychowania

3.1. Wyrównywanie szans - kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacji... 21	
3.1.1 Edukacja i opieka psychologiczna i pedagogiczna nad małym dzieckiem	40
3.1.2. Podsumowanie dotyczące organizacji pomocy psychologicznej i pedagogicznej dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w krajach europejskich	41
3.2. Doradztwo edukacyjno – zawodowe	43
3.2.1. Analiza sposobu organizacji doradztwa edukacyjno- zawodowego w krajach UE i w krajach EFTA/EOG	44
3.2.2. Zadania stojące wspólnie przed doradztwem edukacyjno-zawodowym	51
3.2.3. Aktualny stan doradztwa zawodowego w poradnictwie psychologiczno-pedagogicznym w Polsce	53

ROZDZIAŁ IV

Podsumowanie i wnioski

4.1. Refleksje i wnioski podsumowujące	55
4.2. Zakończenie	58
BIBLIOGRAFIA	60

„Jako psycholog edukacyjny, uczestniczę z radością w stymulującej i pełnej wyzwania pracy blisko dzieci, młodzieży i ich rodziców. Wierzę, że edukacja jest główną siłą zwiększającą szanse w życiu i używam swojej wiedzy z psychologii, aby pomagać innym w znalezieniu rozwiązań w szerokiej gamie problemów. Kiedy to osiągam, czuję się fantastycznie.”

Beverly Graham, *The Learning Trust, Hackney*[1]

Słowo wstępne

W związku ze znaczącymi zmianami w rozwoju społeczeństw spowodowanymi nowymi wyzwaniami cywilizacyjnymi, procesami globalizacji i jej skutkami, nasilającymi się procesami migracji, problemami w rodzinie, zagrożeniami dla zdrowia psychicznego i innymi zjawiskami, szczególnego znaczenia nabiera odpowiednio zorganizowane i efektywne poradnictwo, pomoc psychologiczna i pedagogiczna udzielana dzieciom i młodzieży w systemie szkolnym.

W Europie funkcjonują różne modele tych działań i zajmują one różne miejsce w strukturach edukacji i służb socjalno - medycznych. Wspólna jest natomiast rola i misja instytucji i osób udzielających pomocy psychologicznej i pedagogicznej rozumianej jako interdyscyplinarny dział praktyki społecznej – dokonanie pełnej diagnozy przyczyn trudności dziecka, sformułowanie programu pomocy, udzielanie pomocy i monitorowanie jej realizacji. Szczególnego charakteru nabiera poradnictwo edukacyjno-zawodowe, którego celem jest towarzyszenie jednostce w jej wszechstronnym rozwoju, którego zwieńczeniem jest podjęcie satysfakcjonującej roli zawodowej.

Działalność poradni psychologiczno-pedagogicznych stanowi ważny element systemu edukacji w Polsce. Podmiotem jej oddziaływań jest człowiek w najważniejszych fazach jego rozwoju, nieukształtowany biologicznie i psychologicznie, często ze schorzeniami zdrowotnymi i dysfunkcjami rozwojowymi. Jeżeli pozostanie bez odpowiedniej opieki, nie rozwinię swojego potencjału i odbierze mu się szanse na prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie. Cel działań poradni jest w tym obszarze jasno wytyczony – wyrównywanie szans edukacyjnych i rozwojowych dzieci i młodzieży oraz rozwijanie ich potencjalnych zdolności. W polskiej polityce oświatowej dostrzega się aktualnie potrzebę utworzenia kompleksowego systemu opieki nad dzieckiem i młodzieżą uwzględniającego pomoc psychologiczną, pedagogiczną, medyczną i socjalną. Ważne jest zatem, jak określi się w tym

systemie zadania i misję poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego we współpracy ze służbami udzielającymi pomocy psychologicznej i pedagogicznej w przedszkolach, szkołach i placówkach oświatowych. Rozwiązania innych krajów w zakresie organizacji i funkcjonowania poradnictwa i pomocy psychologiczno-pedagogicznej mogą być przydatne dla podjęcia odpowiednich decyzji w tej sprawie.

„Edukacja jest jedną z dziedzin życia nie podlegającą unifikacji. Każde z państw może w sposób dowolny kształtować swój system szkolny i egzaminacyjny. Oznacza to, iż nikt nie narzuca nam wybranego modelu (...) ale musimy pamiętać, że w Zjednoczonej Europie będziemy szukać pracy i rywalizować o miejsca na uczelniach wyższych z rówieśnikami z innych krajów. A więc nasz system edukacyjny musi być tak skonstruowany abyśmy mieli szansę na znalezienie swojego miejsca w Europie.” (Kulhawczuk 2008). W jednoczącej się Europie w edukacji dostrzega się kluczowy element decydujący o powodzeniu procesów realnej integracji państw, co wyraża art.149 i 150 Traktatu o Wspólnocie Europejskiej. Bardzo ważne jest, *”Aby systemy szkolne były adekwatne do otaczającej nas rzeczywistości prawie wszystkie kraje europejskie przeprowadziły reformę swoich systemów edukacji. Zmiany te koncentrują się na promowaniu szerszej znajomości języków państw członkowskich, edukacji z zakresu bieżących spraw europejskich, przechodzeniu młodych ludzi z życia szkolnego do zawodowego, edukacji niepełnosprawnych, kampanii propagujących umiejętność czytania i pisanie oraz wprowadzaniu nowych technologii informatycznych” (ibidem).*

W preambule do traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską podkreślane jest, że kraje europejskie winny być zdeterminowane, aby popierać rozwój najwyższego poziomu wiedzy dla swoich narodów poprzez szeroki dostęp do edukacji i ciągłe uaktualnianie wiedzy. Unia Europejska jest zainteresowana dwoma aspektami edukacji i szkoleń: pierwszy aspekt to nadanie edukacji wymiaru europejskiego, drugi to podnoszenie poziomu kwalifikacji jako elementu walki z bezrobociem.

Następujący w państwach Unii Europejskiej rozwój opieki i edukacji przedszkolnej, tendencja do łączenia szkolnictwa podstawowego i pierwszego cyklu szkoły średniej w jednolitą strukturę wielofunkcyjną i dostępną dla wszystkich, ekspansja szkolnictwa ponadobowiązkowego i wyższego, walka z analfabetyzmem funkcjonalnym są wynikiem prowadzonej przez kraje UE konsekwentnej polityki demokratyzacji oświaty. Przyznanie każdemu obywatelowi (niezależnie od jego wieku, pochodzenia społecznego, etnicznego czy kulturalnego) prawa do oświaty łączy się z koniecznością podejmowania wysiłków dla przezwyciężenia niepowodzeń szkolnych, integracji dzieci niepełnosprawnych

z pełnosprawnymi, wyrównywania edukacyjnych szans środowisk defaworyzowanych, wypełnienia luki między szkolnictwem ogólnym i zawodowym, przygotowanie młodzieży do życia zawodowego i planowania swojej kariery.

Jednym z celów niniejszego opracowania jest przedstawienie różnych form i sposobów udzielania pomocy psychologicznej i pedagogicznej w krajach europejskich tak, aby było możliwe wykorzystanie ich dokonań i doświadczeń. Liczne inicjatywy UE umożliwiają wymianę informacji i specjalistów udzielających pomocy psychologicznej i pedagogicznej. Pamiętać należy, że kraje EU i EFTA/EOG stykają się z podobnymi problemami wymagającymi zbliżonych lub analogicznych rozwiązań w dziedzinie poradnictwa.

A zatem celem niniejszego opracowania jest:

- opisowa analiza systemów poradnictwa psychologicznego i pedagogicznego (*szużb pomocowych w oświacie* – pod tą nazwą kryje się szeroko rozumiana opieka psychologiczno-pedagogiczna) w krajach UE i krajach EFTA/EOG w obszarach: opieka psychologiczno-pedagogiczna dla dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (*SEN – Special Education Needs*) i doradztwo edukacyjno-zawodowe,
- przedstawienie współczesnych trendów w rozwoju systemów edukacji w Europie – wyzwania dla poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego i sposób odpowiedzi na nie,
- wprowadzenie wymiaru europejskiego do poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego (w aspekcie: zachęta do wymiany doświadczeń z innymi krajami w zakresie stosowanych metod i procedur pracy, transfer innowacji, etc),
- prezentacja aktywności szużb pomocowych w realizacji wspólnych celów rozwoju edukacji w krajach UE krajach EFTA/EOG.

Wiedza na temat rozwiązań przyjętych w różnych krajach może być przydatna do analizy i porównania problemów edukacyjnych polskiego systemu oświaty i wychowania z problemami innych krajów europejskich, szczególnie w sytuacji, gdy władze oświatowe oraz pracownicy oświaty podejmują działania mające na celu stworzenie modelu całościowego systemu opieki psychologiczno-pedagogicznej nad dziećmi i młodzieżą w przedszkolach, szkołach i placówkach oświatowych. U podstaw tych działań, jest wykazana w praktyce znacząca rola poradnictwa psychologicznego i pedagogicznego w systemie edukacji rozumiana jako pomoc w sprawnym funkcjonowaniu jednostki

w zmieniającej się rzeczywistości (ogólnie i w odniesieniu do współczesnych trendów i celów rozwoju edukacji w krajach europejskich).

Dokonując opisowej analizy systemów pomocy psychologicznej i pedagogicznej krajów europejskich ograniczono się do dwóch z wielu obszarów działań poradni. Decyzja o skoncentrowaniu się na tych sferach wynika z potrzeby głębszego ich poznania ze względu na słabość tych obszarów w Polsce (co jest wynikiem złożonych czynników). Prezentowane opisy będą osadzone w realiach systemów edukacji danego kraju i będą sporządzone pod kątem: jakie są dominujące formy kształcenia, jak realizowane jest prawo do nauki, jaka jest dostępność pomocy psychologicznej i pedagogicznej, czy można określić kierunek zmian w procesie udzielania pomocy psychologicznej i pedagogicznej.

ROZDZIAŁ I Poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne wobec wyzwań współczesności

1.1. Charakterystyka współczesnych kierunków rozwoju systemów edukacji w krajach UE i krajach EFTA/EOG

Nie można analizować organizacji i roli służb pomocowych w oświacie bez odniesienia ich do współczesnych problemów społeczeństw i jednostek. Pewne zadania stojące przed specjalistami z zakresu udzielania pomocy i wsparcia dziecku w procesie kształcenia i wychowania są typowe i mają już bogatą tradycję w ich realizacji. Inne zadania pojawiają się w odpowiedzi na gwałtowne zmiany warunków rozwoju społeczeństw tj. przemian gospodarczych, politycznych, obyczajowych co rodzi potrzebę otwartości na nowe doświadczenia, poszukiwania rozwiązań innowacyjnych w celu znalezienia właściwych metod diagnozy, korekcji i terapii problemów dziecka, wspieranie jego nauczycieli i rodziców/opiekunów.

Systemy edukacyjne w krajach europejskich są dość zróżnicowane, jakkolwiek współcześnie istnieją tendencje do ujednoczenia kształcenia i wzajemnego uznania kolejnych szczebli edukacji, co wynika ze współczesnych wyzwań modernizacyjnych w globalizującym się świecie i konieczności wcielania w życie idei rozwoju społeczeństwa opartego na wiedzy. W Unii Europejskiej (na bazie postanowień Strategii Lizbońskiej) problemy współczesnych systemów edukacji stają się problemem ponadnarodowym rozpatrywanym

w kontekście roli kształcenia dla wzrostu konkurencyjności europejskich gospodarek oraz lepszego dopasowania do potrzeb dynamicznie zmieniającego się rynku pracy i w związku z tym ustalane są priorytety, proponowane i wskazywane są instrumenty oraz analizowana jest ich skuteczność i efektywność. Wspólnotowe programy współpracy stanowią główny instrument realizacji wspólnotowej polityki edukacyjnej. Nie można też pominąć roli organizacji międzynarodowych o europejskim i ponad-europejskim zasięgu tj. Rady Europy, OECD, UNESCO w obszarze edukacji. (Kołaczek 1999)

W celu usytuowania poradnictwa w realiach systemów szkolnych, warunków życia dziecka i młodzieży w mikrosystemie społecznym głównie w rodzinie, oczekiwań stawianych młodemu pokoleniu w zakresie ich włączenia się w rynek pracy należy wziąć pod uwagę najważniejsze kierunki w edukacji europejskiej, a są one następujące (według „*Key Data on Education in Europe 2005*”):

- **Wzrost liczby dzieci korzystających z różnych form edukacji przedszkolnej.** Coraz więcej dzieci europejskich uczęszcza do placówek typu przedszkolnego, także zlokalizowanych w szkołach. W roku 2002 r. ponad 60 % czterolatków uczęszczało do różnego typu placówek przedszkolnych w niemal wszystkich krajach UE. W Irlandii czterolatki są już uczniami szkoły podstawowej. Oczekuje się, że nauczyciele zatrudnieni w placówkach przedszkolnych powinni mieć ukończone przynajmniej 3 – letnie studia wyższe. Cele edukacyjne są w tych instytucjach jasno określone, a w większości krajów nauczyciele mają zapewnione wsparcie w realizacji programu dydaktycznego, natomiast umiejętności, które dzieci powinny nabyć przed rozpoczęciem nauki w szkole podstawowej są jasno zdefiniowane.
- **Gwałtowny wzrost liczby studentów w szkołach wyższych.** W Europie studiuje około 16 milionów młodych ludzi i liczba ta wzrasta z każdym rokiem akademickim, mimo zmniejszania się liczby młodych ludzi w wieku 20-29 lat. Kraje europejskie stosują różne procedury selekcji w celu ograniczenia naboru studentów.
- **Stopniowy wzrost liczby absolwentów kierunków ścisłych i technicznych,** ta najnowsza tendencja obserwowana w latach 1998 – 2002 może być wynikiem zwiększenia liczby godzin na nauczanie przedmiotów ścisłych na poziomie szkoły średniej.
- **Coraz powszechniej stosowane procedury oceny jakości kształcenia** poprzez wewnętrzną i zewnętrzną ocenę pracy szkoły (..) oraz ocenę pracy poszczególnych

nauczycieli. W roku szkolnym 2002/03 ponad 10 krajów europejskich stosowało ogólnokrajowe listy kryteriów w procedurze zewnętrznej oceny pracy szkoły. Monitorowanie systemu edukacji jako całości obejmuje porównanie takich danych, jak wyniki zewnętrznych sprawdzianów i egzaminów oraz wyniki i raporty z zewnętrznej oceny pracy szkół.

- **Zbliżone formy organizacji i zarządzania systemami edukacji w „starej piętnastce” oraz w nowych państwach członkowskich Unii Europejskiej.** Wyraźne różnice pomiędzy nowymi państwami członkowskimi UE i pozostałą piętnastką można dostrzec jedynie na poziomie wydatków ponoszonych na edukację i w proporcjach absolwentów kończących szkoły na poziomie ponadgimnazjalnym.
- **Stopniowe zmniejszanie się różnic między szkołami europejskimi w dostępie do sprzętu komputerowego i Internetu.**

(źródło danych: Eurostat, UOE, dane krajowe)

Żaden system oświatowy nie jest niezmienny, na jego kształt mają wpływ przemiany gospodarcze, polityczne i społeczne. Elementem łączącym kraje UE i kraje EFTA/ EOG jest dążenie do doskonałości i reformowanie narodowych systemów oświaty, a w ich ramach - służb odpowiedzialnych za pomoc psychologiczną i pedagogiczną.

Podjęwając się analizy zagadnień poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego należy uważnie przyjrzeć się problemom rozpoznawania i eliminowania trudności edukacyjnych dzieci i młodzieży ze względu na priorytetowość tychże zadań poradni. Poszczególne kraje w różny sposób podchodzą obecnie do trudności uczniów w nauce. W niektórych krajach uczniowie, którzy nie opanowali na odpowiednim poziomie programu nauczania do końca danego roku lub nie są dostatecznie dojrzały, muszą powtarzać klasę. Jednakże w kilku krajach, które przewidują możliwość powtarzania klasy, odsetek uczniów faktycznie repetujących klasę jest bardzo mały: 0,6 % we Włoszech i 0,5% w Finlandii. Niektóre kraje wybrały automatyczną promocję przez wszystkie lata kształcenia obowiązkowego, a uczniom mającym trudności zapewniają specjalną pomoc w nauce. Jest to system godny przeniesienia do naszego systemu edukacji, gdyż eliminuje w dużej mierze stres szkolny u dzieci. Pociąga on jednak za sobą dodatkowe nakłady finansowe na pomoc uczniom nie radzącym sobie z nauką (*Kulhawczuk 2008*).

W Polsce nauczyciel korzysta z pomocy poradni psychologiczno-pedagogicznej zanim podejmie decyzję o nie promowaniu ucznia do następnej klasy, jest to wymóg obligatoryjny

w stosunku do uczniów nauczanych na poziomie kształcenia zintegrowanego. Szczególne znaczenia nabiera pomoc specjalistów w ocenie postępów w nauce uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w celu stworzenia i ewentualnej modyfikacji planu rozwoju indywidualnego, kwalifikowania do różnych form pomocy i typu kształcenia oraz określenia drogi zdobywania zawodu.

1.2. Cele strategiczne rozwoju systemów edukacji

Cele strategiczne rozwoju systemów edukacji sformułowane w Strategii Lizbońskiej są następujące:

- **Poprawa jakości i efektywności systemów edukacji w UE**
- **Ułatwianie powszechnego dostępu do systemów edukacji**
- **Otwarcie systemów edukacji na środowisko i świat.**

(na podstawie dokumentu Komisji Europejskiej „Edukacja w Europie - FRSE 2003 r.)

Poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne w Polsce w małym stopniu ulega trendom. Jedne zadania są stałe, niezmiennie i od wielu lat realizowane w praktyce poradnianej, co daje możliwość osiągnięcia specjalizacji i wysokiej jakości usług. Nowe problemy wymagają nowych form pracy, lepszej współpracy z innymi resortami, środowiskiem lokalnym, z dziećmi i ich rodzicami/opiekunami. Aktualnie pojawiające się problemy tj. uzależnienia, samobójstwa, depresje, zespoły stresu pourazowego, zaburzenia popędu odżywiania, stany i zespoły lękowe i wiele innych wymagają ciągłego doksztalcania się pracowników poradnictwa, jak również podjęcia różnych form pracy. Raporty o stanie poradnictwa w Polsce opracowywane corocznie w CMPPP potwierdzają, że zagadnienia te są w centrum uwagi wszystkich specjalistów zatrudnianych w poradniach psychologiczno-pedagogicznych, ale również wskazują na istnienie dużych potrzeb w zakresie szkoleń i superwizji. (Olesińska 2008).

1.3. Miejsce i rola instytucji pomocowych w zmieniającej się rzeczywistości edukacyjnej

Z punktu widzenia potrzeb niniejszego opracowania należy postawić pytanie - jakimi zagadnieniami w ramach wyżej wymienionych celów (1.2) ma się zajmować poradnictwo psychologiczne i pedagogiczne, czy służby pomocnicze obejmujące instytucje zajmujące się udzielaniem pomocy w procesie edukacji i wychowania dzieci i młodzieży.

Pierwszy cel – **poprawa jakości i efektywności systemów edukacji w Europie**, poradnictwo zaspokaja poprzez dokładną i rzetelną diagnozę problemu dziecka i jego rodziny a następnie podjęcie działań postdiagnostycznych (opracowanie indywidualnego planu rozwoju, korekcji i kompensacji deficytowych funkcji i umiejętności, działań rewalidacyjnych, reedukacyjnych, etc.), podejmując działalność psychoedukacyjną, interwencyjną i wspomagając nauczycieli w ich pracy z uczniem. W wyniku podjęcia tychże działań dzieci i młodzież osiągają wyższe wyniki w nauce, są optymalnie zmotywowani do podejmowania wysiłku intelektualnego, prawidłowo kształtuje się ich osobowość, Po to, aby osiągać wyżej wymieniony cel poradnictwo musi dbać o jakość swoich usług, poprzez doskonalenie warsztatu metodologicznego, przestrzeganie standardów etycznych wykonywanych profesji, szkolenia, superwizje (ta forma doskonalenia dopiero kształtuje się w poradnictwie w Polsce). Działania powyższe mają szczególny wymiar w obliczu zupełnie nowych, jak już wspomniano powyżej, problemów np.: różne odmiany uzależnień (od komputera, gier komputerowych), zespoły separacyjne (rozbite rodziny), pomoc w sytuacjach kryzysowych, pomoc ofiarom wypadków, problematyka terroryzmu, samobójstwa wśród dzieci i młodzieży, zaburzenia funkcjonowania społecznego.

Odnosząc się do drugiego celu – **ułatwianie powszechnego dostępu do edukacji** generalnie ważne jest zadbanie o prawidłowe warunki edukacji i pracy dla uczniów z rodzin defaworyzowanych, a jest to możliwe poprzez objęcie tych dzieci wzmożoną pomocą psychologiczną, pedagogiczną, terapeutyczną. Podjęcie badań oraz uzupełnianie wiedzy na temat takich zagadnień jak: dwu i wielojęzyczność u dzieci, terapia dzieci izolowanych społecznie i wobec których stosowana jest przemoc (*bullying*), problemy z adaptacją, wypadanie z systemu edukacji, a w konsekwencji ze społeczeństwa. Ważne jest w tym momencie otwarcie poradni na potrzeby społeczności lokalnych poprzez wspomaganie działań takich jak: kluby dla dzieci, świetlice socjoterapeutyczne, ośrodki rodzinne. Zainteresowanie budzi zakres i charakter podejmowanych działań przez specjalistów i osoby zajmujące się udzielaniem pomocy psychologiczno - pedagogicznej w innych krajach europejskich, w celu odpowiedzi na pytanie na ile można pewne rozwiązania dokładniej poznać i ewentualnie implementować w naszym kraju.

Zasada otwartości na świat i środowisko znajduje egzemplifikację w postaci rozbudowanego doradztwa edukacyjno-zawodowego i nadania mu nowoczesnej formy (doradztwo przez całe życie, adekwatność ze zmieniającą się rzeczywistością rynku pracy, przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom tj. bezrobocie). Poradnictwo może mieć też swój udział, czasami nie bezpośredni, w budowaniu nowoczesnego, zintegrowanego społeczeństwa

– „pokolenia Erasmusa” jak nazwał przyszłych liderów profesor nauk politycznych Stefan Wolff z University of Bath.

W sferze doradztwa edukacyjno - zawodowego konieczne jest posiadanie kadry doradztwa zawodowego w poradniach i szkołach, doskonalenie metodologii badań i poradnictwa zawodowego, wprowadzenie nowych form pracy, gotowość udzielania wsparcia doradcom zawodowym ze szkół i placówek oświatowych poprzez konsultacje, co wymaga ciągłego doskonalenia zawodowego pracowników poradni psychologiczno – pedagogicznych.

ROZDZIAŁ II Organizacja służb pomocowych w systemie oświaty krajów UE i krajów EFTA/EOG

2.1. Poradnictwo w szkołach

Wszystkie kraje UE uznają prawo uczniów do korzystania z poradnictwa w sprawach osobistych i zawodowych, co ma pomóc im w osiągnięciu pełnego rozwoju osobistego i w podejmowaniu decyzji w przełomowych momentach kariery szkolnej. Wszystkie kraje zgadzają się jednomyślnie co do potrzeby istnienia oraz znaczenia pozaszkolnych służb pomocniczych. Każde Państwo Członkowskie wybrało inny model. Nie jest to skutkiem polityk oświatowych, ponieważ w tym obszarze przeprowadzono niewiele reform i miały one wąski zasięg, w większości przypadków ograniczając się jedynie do korekt istniejących rozwiązań. Analiza tych drobnych zmian nie ujawnia żadnego wspólnego trendu czy kierunku oprócz wspomnianego wcześniej powszechnego konsensusu. (*Dziewulak 1997*)

Wszystkie kraje uważają, że poradnictwo powinno być prowadzone przez kadre nauczycielską w trakcie codziennych kontaktów z uczniami. Jednak z myślą o tym, aby uzupełnić pracę nauczycieli, a także wesprzeć społeczność edukacyjną i służyć jej radą, niektóre kraje stworzyły stanowiska nauczycieli doradców do prowadzenia poradnictwa w obrębie szkoły. Na tych stanowiskach pracują zwykle nauczyciele specjalizujący się w poradnictwie, jak np. w **Danii**, gdzie każda *folkeskole* ma od dawna doradcę, którego zadaniem jest udzielanie porad nauczycielom, uczniom i ich rodzicom oraz nawiązywanie kontaktów z firmami i innymi placówkami edukacyjnymi. **W Szwecji**, od 1994 roku, dyrektor szkoły ma obowiązek zadbać o to, by dla wszystkich uczniów prowadzono w szkole poradnictwo edukacyjne i zawodowe. Większość szkół zatrudnia specjalnie przeszkolonych

pracowników ds. orientacji i poradnictwa zawodowego. W **Anglii i Walii** nauczyciele w szkołach podstawowych i średnich już od dawna pomagają wszystkim uczniom w sprawach osobistych i prowadzą dla nich poradnictwo. W szkołach średnich nauczyciele specjaliści ds. wyboru drogi zawodowej prowadzą poradnictwo „akademickie” i zawodowe we współpracy ze służbami poradnictwa zawodowego działającymi poza szkołą. W **Islandii** ustawa z 1991 roku przewiduje powoływanie doradców szkolnych w poszczególnych szkołach bądź w regionalnych urzędach ds. oświaty.

Inne kraje - **Hiszpania, Finlandia i Szkocja**, mają nauczycieli doradców wyłącznie w szkołach średnich. W Finlandii i Szkocji służby poradnictwa dla uczniów działają w szkołach od lat 70-tych. W Hiszpanii, począwszy od 1990 roku, we wszystkich szkołach średnich finansowanych ze środków publicznych powołano jednostki lub działy poradnictwa. Poradnictwo dotyczy spraw związanych z programem nauczania i wyborem drogi zawodowej, a także spraw osobistych i socjalnych, przy czym zadanie to wykonują nauczyciele awansowani na specjalistyczne stanowisko nauczyciela-doradcy.

W **Luksemburgu** Minister Edukacji utworzył w 1987 roku ośrodek opieki psychologicznej i poradnictwa edukacyjnego, którego zadaniem jest w szczególności opieka psychologiczna i poradnictwo edukacyjne oraz udzielanie uczniom informacji.

Trzecia grupa krajów nie ma w szkołach specjalistycznych służb ds. poradnictwa, ale zadania te wykonują nauczyciele w ramach swoich obowiązków dydaktycznych.

Wspomnieć należy o istotnych reformach przeprowadzonych w Hiszpanii i Francji. W przypadku **Hiszpanii** na podstawie ustawy z 1990 roku stworzono nowy, pod względem organizacji i funkcji, model poradnictwa. W szkołach hiszpańskich działają zespoły zapewniające opiekę psychologiczną i pedagogiczną (**szkolne służby poradnictwa i orientacji**), zajmują się one dziećmi indywidualnie (*tutoring*) podejmując odpowiednie działania i w razie potrzeby diagnozując specjalne potrzeby edukacyjne związane z określonym (sensorycznym, motorycznym lub psychicznym) upośledzeniem. Ich zadaniem jest również stymulowanie indywidualnego rozwoju uczniów oraz ich zdolności do podejmowania decyzji w sprawie własnej przyszłości edukacyjnej i zawodowej, wybór profilu kształcenia oraz przejście z systemu szkolnego do świata pracy (opieka tutorów i działów poradnictwa i orientacji na szczeblu szkolnictwa średniego). Hiszpanie *tutoring* pojmują jako indywidualną opiekę dydaktyczną, opiekę psychologiczną i poradnictwo pedagogiczne, dbałość o wysoki poziom nauczania, a jednocześnie stworzenie warunków do indywidualizowanego kształcenia, z uwzględnieniem indywidualnego rozwoju i indywidualnych cech uczniów.

We **Francji** w zarządzeniu wydanym do ustawy z 1989 roku w sprawie poradnictwa edukacyjnego określono zasady i procedury dotyczące poradnictwa dla uczniów w obrębie systemu szkolnego. W ramach strategii uczenia się przez całe życie Ministerstwo Edukacji prowadzi politykę dostosowania systemu do potrzeb uczniów, co ma w szczególności zapobiec przedwczesnemu odchodzeniu ze szkoły młodzieży bez kwalifikacji (*dane-Dziewulak 1997*)

2.2. Organizacja i funkcjonowanie służb pomocniczych poza szkołą

We wszystkich krajach od wielu lat działają poza szkołą służby, których podstawowym zadaniem jest podnoszenie jakości kształcenia poprzez wspieranie pracy nauczyciela w klasie. Służby te różnią się jednak od siebie znacznie pod względem statusu i konkretnych zadań.

W **Belgii (Flamandzkiej Wspólnocie)** działalnością pomocniczą zajmują się głównie ośrodki opieki psychologicznej, medycznej i socjalnej (**PMS: Psycho Medico Social**), które zapewniają uczniom wsparcie, pomoc, a dodatkowo doradzają im w wyborze dalszych form kształcenia i kariery zawodowej. Działalność tych ośrodków, zatrudniających zespoły wielodyscyplinarne, obejmuje przedszkola, szkoły podstawowe i całość szkolnictwa średniego. Wyspecjalizowane ośrodki PMS sprawują opiekę nad uczniem doświadczającym trudności dydaktyczno-wychowawczych. Uczniowie z trudnościami w nauce i uczniowie niepełnosprawni mają możliwość zwrócenia się o pomoc do asystenta socjalnego, który pomaga w odbyciu stażu zawodowego i podjęciu pracy. Pomocą i opieką obejmowani są również uczniowie ze środowisk zaniedbanych wychowawczo i przejawiający negatywne postawy wobec szkoły. Gminy organizują dla nich kluby i koła zainteresowań oraz stwarzają warunki do ich przygotowania zawodowego. (*Karpiński 2009*)

W **Holandii** ustawa o strukturach wsparcia edukacyjnego, organizująca służby pomocnicze w oświacie weszła w życie w 1987 roku. W ustawie wyodrębnia się struktury ogólnego wsparcia, jak też wsparcia działalności edukacyjno-wychowawczej szkoły. Należą do nich **jednostki doradztwa szkolnego i krajowe ośrodki doradztwa edukacyjnego**, a ich zadaniem jest wspomaganie szkoły jako całości i prowadzenie poradnictwa dla poszczególnych uczniów, szczególnie dla szkół podstawowych i szkół specjalnych oraz specjalistyczne organizacje pomocnicze, które zajmują się badaniami edukacyjnymi, pomiarem i opracowywaniem programów nauczania. Należy do nich Ośrodek Doradztwa Edukacyjnego (APS) dla szkół nie-wyznaniowych, Protestancki Ośrodek Doradztwa

Edukacyjnego (CPS) i Katolicki Ośrodek Doradztwa Edukacyjnego (KPC). Prowadzą one doradztwo, dokonują oceny na podstawie badań, a także udzielają porad i informacji szkołom średnim na terenie całego kraju, współpracują z wydziałami uniwersyteckimi prowadzącymi kształcenie nauczycieli. Do struktur ogólnego wsparcia zalicza się służby poradnictwa edukacyjnego, na szczeblu regionalnym i krajowym oraz krajowe ośrodki doradztwa edukacyjnego.

Działające w **Finlandii** urzędy ds. zatrudnienia prowadzą poradnictwo zawodowe i doradztwo w sprawie dalszego kształcenia, kliniki rodzinne prowadzą doradztwo psychologiczne i psychiatryczne, a ośrodki zdrowia zapewniają uczniom opiekę zdrowotną. Fińskiemu systemowi edukacji i zorganizowanej tam pomocy psychologicznej i pedagogicznej warto przyjrzeć się uważnie, z uwagi na wysoki poziom kształcenia, na co wskazują badania międzynarodowe. (http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Finland)

Fiński system edukacji jest egalitarny i wolny od opłat. Obowiązek szkolny obejmuje 9 lat edukacji (dzieci od 7 roku życia). Uczniowie poziomu podstawowego i średniego edukacji otrzymują posiłki w szkole, otoczeni są opieką lekarską (w tym dentystyczną), mają organizowany dojazd do szkoły, otrzymują darmowe podręczniki i inne materiały do nauki. Mają prawo do specjalnej edukacji oraz opieki korekcyjnej i rehabilitacyjnej.

W międzynarodowych badaniach oceny uczniów OECD - PISA fińscy uczniowie mają stale najwyższe wyniki, zajmują pierwsze miejsce w kompetencjach: czytanie ze zrozumieniem, rozumowanie matematyczne i naukowe, drugie miejsce w rozwiązywaniu problemów. Światowe Forum Ekonomiczne ogłosiło, że Finlandia uzyskała pierwsze miejsce na świecie w zakresie liczby studentów oraz jakości edukacji, zaś drugie miejsce w zakresie edukacji matematycznej i przedmiotów ścisłych.

Edukacja podstawowa rozpoczyna się od 6 lub 7 roku życia i kończy się w wieku 15-16 lat. Do 12 roku życia dziecko jest nauczane przez jednego nauczyciela, powyżej 12 lat - przez wielu nauczycieli różnych przedmiotów. Edukacja po szkole podstawowej dzieli się na system szkolnictwa zawodowego (*vocational school* – przygotowuje do zawodu lub studiów politechnicznych) oraz akademickiego (zorientowane na przygotowanie akademickie - *upper secondary school*, według wzoru niemieckiego). Ten etap edukacji nie jest obowiązkowy lecz uczestniczą w nim prawie wszyscy fińscy uczniowie. Edukacja na szczeblu podstawowym i średnim jest opłacana przez samorządy, która jest wspierana przez państwo. W Finlandii działają szkoły prywatne lecz są one mniej popularne z uwagi na ograniczające przepisy prawne (są to szkoły kościelne lub steinerowskie).

Według danych z Ministerstwa Edukacji Finlandii (*OECD Pisa Survey* <http://www.minedu.fi>) na sukces fińskiego systemu edukacji składają się:

- równe możliwości i dostęp edukacji – bez względu na narodowość, płeć, sytuację ekonomiczną, językową oraz kulturową rodziny,
- powszechność edukacji – brak selekcji uczniów (jedynie przyporządkowanie lokalne), uczniowie nie zmieniają szkół ani poziomów edukacji,
- kompetencje nauczycieli – na wszystkich poziomach edukacji nauczyciele są wysoko wykwalifikowani i doskonaleni zawodowo. Wymagany jest poziom studiów magisterskich i przygotowanie (praktyka) pedagogiczna. Ponieważ zawód nauczyciela jest w Finlandii bardzo popularny, władze uniwersyteckie mogą wybierać wysoce zmotywowanych i utalentowanych kandydatów na uczelnie. Nauczyciele mają dużą niezależność i autonomię w swojej pracy,
- poradnictwo psychologiczne i pedagogiczne, edukacja dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, indywidualne poradnictwo edukacyjne oraz dbałość o dobre samopoczucie i zdrowie psychiczne dobrze zaspokajają potrzeby uczniów, prowadzone jest doradztwo zawodowe dla uczniów. Nauczanie integracyjne jest od wielu lat silnie osadzone w nurcie edukacji ogólnodostępnej. Doradcy zawodowi otaczają opieką uczniów szkół średnich w zakresie dalszej edukacji i metod nauczania,
- w praktyce oceniania „wzmacniającego” – ocenianie uczniów podkreśla jego mocne strony. Celem jest wytworzenie informacji, która pomoże nauczycielom wspierać ucznia w jego rozwoju. W Finlandii nie ma narodowego systemu sprawdzania wyników nauczania szkół, rankingu szkół oraz systemu nadzoru,
- waga edukacji w społeczeństwie – fińskie społeczeństwo ogromnie docenia edukację i populacja jest wysoce wykształcona zgodnie z międzynarodowymi standardami. Dostrzega się szeroki polityczny konsensus w zakresie polityki edukacyjnej,
- plastyczny system bazujący na „upoważnieniach” – system edukacji jest plastyczny i zarządzanie ściśle bazuje na delegowaniu i wsparciu. Centralne kierowanie jest prowadzone poprzez cele określone przez prawo i rozporządzenia jak i poprzez programy określone lokalnie. Samorządy są odpowiedzialne za organizację edukacji i osiągnięcie zamierzonych celów. Szkoły i nauczyciele mają bardzo dużą niezależność i autonomię w tworzeniu programów i treści nauczania,

- współpraca – współpraca i budowanie partnerstwa jest zauważane na wszystkich poziomach aktywności. Kooperacja w celu rozwoju szkół występuje na wszystkich poziomach administracji pomiędzy szkołami, podmiotami społecznymi i innymi placówkami oświatowymi. Zarządzający oświatą pracują w kooperacji z organizacjami nauczycielskimi, stowarzyszeniami i organizacjami doskonalenia zawodowego,
- zorientowana na ucznia, koncepcja aktywnego uczenia się – organizacje tworzące programy nauczania bazują na koncepcji uczenia się zorientowanej na aktywności ucznia oraz jego interakcjach z nauczycielem, innymi uczniami oraz środowiskiem nauczania.

(Organizacja edukacji w Finlandii 2009 http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Finland)

Nasuwa się wniosek, że tak dobrze zorganizowany system edukacyjny w swojej istocie zapobiega powstawaniu trudności psychologiczno-pedagogicznych uczniów, zadania służb mających diagnozować problemy koncentrują się na głębszych zakłóceniach rozwojowych i zdrowotnych dzieci i młodzieży.

W **Hiszpanii** działalność pomocniczą prowadzą zespoły doradcze oraz ośrodki zasobów dydaktycznych i pedagogicznych, a uregulowania prawne ich działalności pozostają w gestii Wspólnot Autonomicznych. Najważniejsze modyfikacje w działalności służb pomocniczych obejmują stworzenie jednostek poradnictwa edukacyjnego i zawodowego w podziale na sektory oraz połączenie centrów informacji z kolegiami nauczycielskimi w „ośrodki nauczycielsko – informacyjne” (*Centros de Profesores y de Recursos*). W większości Wspólnot Autonomicznych na podstawie ustawy LOGSE poradnictwo prowadzi się na trzech następujących szczeblach:

- na szczeblu klasy – poprzez system tutorialny, konsolidujący opiekuńczo – wychowawcze i dydaktyczne funkcje nauczycieli na wszystkich szczeblach
- na szczeblu szkoły – poprzez ośrodek lub oddział poradnictwa. Ustawa przewiduje tworzenie oddziałów poradnictwa we wszystkich szkołach średnich finansowanych ze środków publicznych. Wszyscy nauczyciele tych szkół ukończyli w związku z tym kursy psychologii wychowawczej.
- w systemie edukacji jako całości – poprzez specjalistyczne zespoły poradnictwa edukacyjnego i opieki psychologicznej (EOEP). Zespoły te, od czasu ich utworzenia w 1980 roku, stanowią ostateczny wynik przekształcenia poprzednich służb poradnictwa w poradnictwo „specjalistyczne”. EOEP stanowi połączenie poprzednich służb pomocniczych, prowadzą doradztwo i udzielają pomocy na różnych szczeblach

szkolnych. W skład zespołów wchodzi psychologowie, pedagodzy, pracownicy socjalni oraz nauczyciele szkół podstawowych specjalizujący się w pewnych przedmiotach.

Szkołom zapewniono nauczycieli pomocniczych, którzy zajmują się integracją uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w zwykłych klasach, a także nauczycieli – asystentów do prowadzenia zwykłej dydaktyki. W 1994 roku połączono Ośrodki Informacji i Ośrodki Doskonalenia Zawodowego Nauczycieli w tzw. Ośrodki Nauczycieli, Informacji i Pomocy Dydaktycznych. Oznacza to nowy model organizacyjny pozaszkolnego wsparcia dla nauczycieli i szkół i zachęca do współpracy z uniwersytetami.

We **Francji** funkcjonują dwojakiego rodzaju służby pomocnicze: krajowe biuro informacji o edukacji i zawodach (ONISEP), które odpowiadają na potrzeby informacyjne w zakresie poradnictwa edukacyjnego i zawodowego, oraz ośrodki informacji i poradnictwa (CIO), które udzielają informacji i prowadzą doradztwo zarówno dla szkół, jak i dla środowiska pozaszkolnego.

Struktura działalności pomocniczej stworzona w **Holandii** obejmuje różne ośrodki i instytucje, które mają pomagać szkołom w rozwiązywaniu wszelkich pojawiających się problemów, a równocześnie mają systematycznie działać na rzecz rozwoju i podniesienia poziomu edukacji. Działalność tych ośrodków stanowi ogniwo łączące edukacyjną teorię i praktykę, treści merytoryczne, psychologię wychowawczą oraz organizację szkoły i innowacje. Oprócz ośrodków poradnictwa działają również inne instytucje, zajmujące się oceną, badaniami i opracowywaniem programów nauczania.

We **Włoszech** pozaszkolne struktury pomocy dydaktycznej zostały zreorganizowane, zwłaszcza w szkolnictwie średnim pierwszego stopnia, w wyniku utworzenia w 1983 roku kilku specjalnych jednostek działalności pomocniczej, wzorowanych na jednostkach powołanych kilka lat wcześniej w szkolnictwie podstawowym. Niektóre regiony Włoch utworzyły ośrodki dla dzieci, młodzieży i rodzin (CIAF), których zadaniem jest opracowywanie, przy współdziałaniu rodziny i szkoły, planów kształcenia dzieci od momentu ich narodzin do czasu osiągnięcia pełnoletniości. Warto przyjrzeć się dokładnie ich zadaniom:

- zajęcia dla dzieci w wieku do 3 lat i ich rodzin, ta szczególna forma została wprowadzona z myślą o zaspokojeniu nowych potrzeb i wymagań rodzin i przeznaczony jest dla rodzin, które wybrały bardziej elastyczny model edukacji i wychowania,

- działania zapewniające ciągłość kształcenia – temu celowi służą projekty ułatwiające dzieciom w wieku od 3 do 6 lat przejście z okresu dzieciństwa do nauki szkolnej, jak również inne projekty wspierające edukację, zajęcia grupowe, socjalizacje i kształcenie starszych dzieci i młodzieży,
- zajęcia przygotowujące do współżycia społecznego dla dzieci i młodzieży.

W **Anglii i Walii** działalność pomocniczą na rzecz szkół prowadzi szereg różnych służb, m.in. służby ds. psychologii wychowawczej, zespoły ds. oceny specjalnych potrzeb edukacyjnych, służby ds. opieki socjalnej w edukacji oraz służby poradnictwa zawodowego (obowiązek ten spoczywa na Sekretarzu Stanu ds. Edukacji i Zatrudnienia). W większej części Anglii i w całej Walii usługi w zakresie doradztwa zawodowego świadczą nowoutworzone firmy doradztwa zawodowego. Część takich firm tworzą lokalne władze oświatowe we współpracy z innymi organizacjami.

W **Szkocji** już od kilkudziesięciu lat opieką psychologiczną dla uczniów we wszystkich grupach wiekowych zajmują się organizacje publiczne. W ostatnich latach podjęto działania specjalnie z myślą o zracjonalizowaniu opieki psychologicznej i skoncentrowaniu jej na opiece nad rodziną i diagnozowaniu potrzeb, nie podjęto jednak radykalnych modyfikacji systemu.

W **Portugalii** zasadnicza ustawa o edukacji z 1986 roku zawiera przepisy dotyczące działań o charakterze pomocniczym i uzupełniającym wobec edukacji, które mają zapewnić łatwiejszy dostęp do szkoły oraz przyczynić się do kontynuacji kształcenia i sukcesów w nauce. Służby opieki psychologicznej i poradnictwa edukacyjnego powołane zostały w 1991 roku jako jednostki zatrudniające specjalistyczną kadrę pedagogiczną. W **Islandii** takie zadania, jak ukierunkowanie programu nauczania, doradztwo dydaktyczne, analiza materiałów dydaktycznych i przeprowadzenie egzaminów państwowych, zostały zdecentralizowane w ramach ogólnej decentralizacji systemu oświaty w latach 1984–94.

W **Słowacji** system poradnictwa zawiera służby socjalne i pedagogiczne, centrum poradnictwa ds. potrzeb specjalnych, szkolnych pedagogów, terapeutów, pedagogów socjalnych, koordynatorów prewencji. (*Dziewulak 1997*)

2.3. Organizacja i funkcjonowanie Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych w Polsce

Poradnictwo to interdyscyplinarny dział praktyki społecznej, którego zadaniem jest pomaganie pojedynczym jednostkom i ich grupom przez wyspecjalizowane w tym kierunku

osoby i instytucje. Poradnictwo psychologiczno – pedagogiczne w odniesieniu do dzieci i młodzieży w Polsce jest realizowane w resorcie edukacji przez sieć publicznych i niepublicznych poradni psychologiczno – pedagogicznych w całym kraju. Liczba publicznych poradni jest ustabilizowana od kilku lat i wynosi ok. 560. Część z nich (ok. 5%) to poradnie specjalistyczne świadczące wysokospecjalistyczną pomoc w zakresie wybranych, wąskich grup problemów, jak np. wczesne wspomaganie rozwoju czy doradztwo zawodowe.

Poradnie publiczne są prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego, a nadzór merytoryczny nad nimi sprawuje, wraz ze swoimi terenowymi agendami, Ministerstwo Edukacji Narodowej. Pomoc świadczona przez te poradnie jest dobrowolna i bezpłatna. Dotyczy dzieci i młodzieży w wieku od 0 do 19 lat oraz ich opiekunów – rodziców i nauczycieli.

Obok poradni publicznych rozwija się również sieć poradnictwa niepublicznego. Placówki bądź gabinety są prowadzone przez osoby prywatne, fundacje i inne podmioty społeczne. Z reguły ich usługi są odpłatne. Działalność tych poradni, choć ważna, pozostaje jednak na marginesie aktywności pomocowej realizowanej przez poradnie publiczne.

Publiczne poradnie psychologiczno – pedagogiczne zatrudniają ponad 7 tys. wysoko wykwalifikowanych pracowników pedagogicznych – psychologów, pedagogów, logopedów, doradców zawodowych, socjologów i rehabilitantów. Obejmują oni pomocą w ciągu roku 12,5 % populacji dzieci i młodzieży. Popyt na ich usługi stale rośnie, z czym wiąże się potrzeba uruchamiania dalszych placówek, zwłaszcza na terenach oddalonych od dużych miast.

Działalność poradni polega na diagnozowaniu problemów zgłaszanych lub zgłaszających się samodzielnie dzieci i młodzieży oraz na świadczeniu im specjalistycznej pomocy. Pomoc ta występuje w formach bezpośrednich i pośrednich. Pomoc pośrednia wyraża się w orzekaniu i opiniowaniu i jest regulowana odpowiednimi przepisami prawnymi. W związku z reformą edukacji wprowadzającą sprawdziany i egzaminy na koniec kolejnych etapów edukacji, znacznie wzrosło zapotrzebowanie na opinie dotyczące dostosowania warunków tych sprawdzianów i egzaminów dla dzieci i młodzieży wykazującej deficyty rozwojowe.

Pomoc bezpośrednia poradni, zwykle poprzedzona działaniami diagnostycznymi, polega na organizowaniu różnego rodzaju zajęć edukacyjno – wyrównawczych i terapeutycznych mających na celu likwidację lub zminimalizowanie stwierdzonych zaburzeń. Przeważnie odbywają się one na terenie poradni, choć także mogą być prowadzone w środowisku dziecka. Do bezpośrednich form pomocy zaliczają się też działania skierowane

do rodziców i nauczycieli. Najczęściej mają one postać prelekcji i wykładów oraz porad. Stosowane są także bardziej aktywne oddziaływania mające postać warsztatów i zajęć terapeutycznych z całymi rodzinami.

Usługi realizowane przez poradnie psychologiczno – pedagogiczne stanowią ważny element wspierający edukację w naszym kraju. Coraz częściej jednak mówi się o potrzebie stworzenia całościowego systemu opieki psychologiczno – pedagogicznej, którego poradnie mogłyby być istotnym ogniwem. We współpracy z dobrze zorganizowaną pomocą w środowisku dzieci i młodzieży działania poradni mogłyby być jeszcze bardziej efektywne. (Zwierzyńska 2008)

ROZDZIAŁ III Analiza roli i sposobu organizacji systemu pomocy psychologiczno-pedagogicznej w wybranych obszarach edukacji i wychowania

3.1. Kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – rola poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego

Dla poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego szczególne wyzwania stoją w zakresie jego podstawowego zadania – orzecznictwa o potrzebie kształcenia specjalnego, opiniowania w sprawach uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, wspomaganie szkół w konstruowaniu planu rozwoju i monitorowania jego postępów, stąd wynika konieczność przyjrzenia się systemowi szkolnictwa specjalnego.

W XX wieku rozpoczął się powolny proces odchodzenia od koncepcji szkolnictwa specjalnego – tworzenia specjalnych struktur zajmujących się edukacją dzieci upośledzonych na rzecz otwartego systemu kształcenia, przeznaczonego dla ogółu dzieci i młodzieży. Na większą skalę tworzenie klas integracyjnych nastąpiło w drugiej połowie XX w. równoległe ze stopniowym rozwojem kształcenia zintegrowanego, które polega na włączeniu większości dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi do głównego nurtu edukacji.

Za uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi uznaje się te dzieci, które mają upośledzenie fizyczne, upośledzenie sensoryczne, poważne problemy w nauce lub problemy emocjonalne. W zależności od polityki prowadzonej w odniesieniu do integracji tychże dzieci, kraje europejskie można podzielić na trzy grupy (*„Edukacja w zakresie potrzeb specjalnych w Europie” Raport z 2003r.*).

- kraje „jednej ścieżki”. Polityka edukacyjna oraz praktyczne rozwiązania zmierzają do integracji prawie wszystkich dzieci w głównym nurcie edukacji. Szkołom głównego nurtu zapewnia się różne formy pomocy w zakresie odpowiednio przygotowanej kadry nauczycielskiej, materiałów dydaktycznych i sprzętu. Takie podejście przyjęto w Grecji, Hiszpanii, Włoszech, Portugalii, Szwecji, Islandii, Norwegii i na Cyprze. Odsetek uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wynosi poniżej 1 %,
- kraje „dwóch ścieżek”. Istnieją dwa odrębne systemy edukacji, które funkcjonują/funkcjonowały na podstawie odrębnych przepisów dotyczących szkolnictwa głównego nurtu oraz szkolnictwa specjalnego. W Belgii, Holandii, Rumunii i na Malcie szkolnictwo specjalne jest rozwinięte dość dobrze i na ogół traktuje się je jako wyodrębniony sektor,
- kraje „wielu ścieżek”. Ma tu miejsce wielokierunkowe podejście do integracji uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Nie proponuje się jednego rozwiązania (integracja w szkołach głównego nurtu) ani wyboru pomiędzy szkołą specjalną i szkołą ogólnie dostępną, ale raczej oferuje się różne rozwiązania, które łączą elementy obu tych systemów (specjalne zajęcia dla różnych grup łącznie, różne formy współpracy międzyszkolnej). Podejście „wielu ścieżek” stosują: Dania, Niemcy, Francja, Irlandia, Luksemburg, Austria, Finlandia, Zjednoczone Królestwo, Islandia, Liechtenstein, Czechy, Estonia, Łotwa, Litwa, **Polska**, Słowacja, Słowenia, Węgry. W tych krajach odsetek uczniów w odrębnych szkołach specjalnych wynosi 1-5 %.

W ostatnich latach sytuacja w całej Europie dynamicznie się zmienia. Kraje „dwóch ścieżek” coraz częściej przechodzą na system „wielu ścieżek” i pojawia się więcej struktur funkcjonujących na pograniczu szkolnictwa specjalnego i szkolnictwa głównego nurtu i zmieniają się w tej dziedzinie przepisy prawne. Nauczycielom kształcenia zintegrowanego zapewnia się wsparcie pedagogiczne – zatrudnieni specjaliści wspomagają i doradzają nauczycielowi prowadzącemu klasę, niezmiernie ważne jest wsparcie ze strony służb pomocniczych oświaty, szczególnie zaś poradnictwa psychologicznego i pedagogicznego (niezależnie od ich formy w poszczególnych państwach UE i EFTA/EOG). Każdy kraj europejski stosuje własne kryteria w celu stwierdzenia, czy dane dziecko ma specjalne potrzeby edukacyjne, dlatego też istnieją w tym zakresie różne definicje i kategorie. W większości krajów stosuje się 6-10 kategorii, kilka krajów zdefiniowało tylko jedną lub dwie kategorie, a w Holandii jest tych kategorii aż 13. Przyjęte kategorie podlegają regularnej

ocenie, w wyniku której dziecko, w zależności od postępów, może przejść z jednej kategorii do drugiej.

Na podstawie przyjętych definicji poszczególne kraje oceniają odsetek uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w stosunku do całości populacji szkolnej. W niektórych krajach tj. Grecja, Hiszpania, Włochy, UK – Szkocja, Słowenia, Rumunia jest to poniżej 2 %, podczas gdy w Dani, Finlandii, Islandii i Estonii – ponad 10 %. Różnice między krajami wynikają nie tylko z odmiennej kategoryzacji, ale również z różnych procedur oceny, wiążą się również z wielkością środków przeznaczonych na kształcenie dzieci ze specjalnymi potrzebami oraz z tym, w jakich strukturach można zapewnić im kształcenie i opiekę.

Wspieraniem nauczycieli zajmujących się kształceniem oraz wychowaniem **dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi** zajmują się specjaliści zatrudnieni w szkole, specjaliści zatrudnieni poza szkołą, poradnie psychologiczno-pedagogiczne oraz instytucje centralne. Z zestawienia danych udostępnionych przez 23 kraje europejskie wynika, że procesem tym zajmują się:

- poradnie psychologiczno-pedagogiczne w takich krajach jak: Belgia - Centrum Psychologiczno-Medyczno-Socjalne (PMS); Republika Czech – Poradnie P-P, Instytuty Diagnostyczne, Ośrodki Wychowawcze; Dania – Poradnie P-P (decyzje, określenie rodzaju wsparcia), Litwa, Norwegia – lokalne Poradnie P-P (wsparcie nauczycieli),
- powołane są instytucje centralne wspierające nauczycieli w tym obszarze działań w krajach takich, jak: Cypr - inspektorzy koordynatorzy SEN, psychologowie i pedagodzy, służba zdrowia i usługi socjalne, Anglia Walia – specjalistyczne instytucje (Ministerstwo Edukacji i Zarząd Służby Zdrowia), Irlandia – ośrodek wizytujących nauczycieli poradnie psychologiczne MEN (zaburzenia zachowania i trudności w nauce), Szwecja – Szwedzki Instytut Potrzeb Specjalnych,
- kraje, które mają tylko specjalistę zatrudnionego w szkole to Włochy – nauczyciel specjalista członek kadry,
- Kraje, które mają specjalistę zatrudnionego poza szkołą: Austria – specjaliści ze szkół specjalnych lub kuratoriów, Niemcy: nauczyciel specjalista ze szkoły specjalnej (problemy mowy i zachowania), Grecja – nauczyciel specjalista ze szkoły specjalnej

lub instytucji socjalnych, Holandia – nauczyciel wspierający ze szkoły specjalnej, szkoły doświadczonej w integracji, Szwajcaria – nauczyciele szkół specjalnych,

- Kraje, które mają specjalistę zatrudnionego w szkole, poza szkołą oraz otoczone są opieką poradni psychologiczno - pedagogicznych: Belgia, Polska,
- Słowacja: zapewniony jest system wsparcia edukacyjnego poprzez następujące organy psychologiczne i socjopsychologiczne: ośrodek poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego i prewencji, centrum pedagogiki specjalnej, doradca edukacyjny, psycholog szkolny, psycholog szkolnictwa specjalnego, pedagogzy terapeutycy, pedagog socjalny, koordynator prewencji. Wszystkie te organy współpracują z rodzicami, szkołą, ośrodkami szkoleniowymi, organami administracji oraz organizacjami pozarządowymi.

(na podstawie: „*Edukacja w zakresie potrzeb specjalnych w Europie*” 2003 EAG z udziałem EURYDICE)

Dla celów założonych we wstępie niniejszego opracowania konieczne jest bardziej szczegółowe przedstawienie systemów organizacji i funkcjonowania instytucji powołanych do sprawowania opieki pedagogicznej, psychologicznej i terapeutycznej nad dziećmi i młodzieżą z SEN oraz innymi problemami z obszaru trudności edukacyjnych.

Zjednoczone Królestwo

Organizacja Ministerstwa Edukacji w UK jest następująca: w Anglii działa Departament Dzieci, Szkół i Rodziny, w Walii – Walijskie Stowarzyszenie Rządowe dotyczące Edukacji i Umiejętności, w Irlandii Północnej – Departament Edukacji, natomiast w Szkocji – Szkocki Departament dotyczący Edukacji.

Program Wczesnego Wspomagania (*Early Support*) jest głównym mechanizmem rządowym dla osiągnięcia lepszej koordynacji służb zajmujących się dziećmi z dysfunkcjami oraz ich rodzinami. Władze samorządowe oraz ośrodki dziecięce (*Child Center*) muszą znać program dla planowania usług wobec tych grup dzieci. Program jest stworzony przez Departament dla Dzieci, Szkół i Rodzin i rozwinął się w odpowiedzi na rządowy program – przewodnik „Razem od początku” (*Together from the Start*). Jest to rządowy sposób osiągnięcia celów założonych w Akcie „Wszystkie Sprawy Dzieci”, Narodowe Wytyczne dla

Służb ds. Dzieci, Służby dla Młodych Ludzi i Macierzyństwa dla tej szczególnej populacji („*Wczesne wsparcie(...)*” www.everychildmatters.gov.uk)

Rolą Służb Wczesnego Wspomagania jest sprostanie oczekiwaniom społecznym, wprowadzanie zmian, dostarczanie praktycznych narzędzi dla wsparcia i rozwoju wielodyscyplinarnych ośrodków na poziomie lokalnym. Do 2010 roku głównym celem będzie stworzenie 3 500 Ośrodków dla Dzieci i ich wyniki będą nadzorowane przez Ofsted (2005) i Inspekcję ds. Służb Dziecięcych. Od czasu wprowadzenia Programu Wczesnego Wspomagania wzmocniono go licznymi rządowymi dokumentami i regulacjami. Rodzice dzieci mogą liczyć na specjalistyczną pomoc ze strony Zespołu ds. Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych i Pomocy Psychologicznej (SENaPS).

W szkołach UK prowadzone są na szczeblu ministerstwa strony internetowe (*Teachernet*), które dostarczają informacji o wszystkich obszarach życia szkoły, które angażują wewnętrzną społeczność szkolną od nauczycieli, służb wsparcia, zarządzających szkołą i przedstawicieli rządu do uczniów, rodziców i szerszej społeczności. Poruszane sprawy zawierają aktualne tematy dotyczące zachowania, zdrowia i bezpieczeństwa, specjalnych potrzeb edukacyjnych, ochrony dzieci, edukacji seksualnej i innych obszarów funkcjonowania. (ibidem)

W niektórych szkołach Wielkiej Brytanii są wypracowane oraz praktykowane programy BS (Pomocy Wychowawczej) wobec uczniów z SEN oraz problemami w zachowaniu (BESD) w ramach edukacji włączającej (*inclusive education*). Zespoły Pomocy Wychowawczej obejmują opieką dzieci z problemami emocjonalnymi i społecznymi, które przejawiają trudności w zachowaniu. Działają w szkołach podstawowych i średnich, a ich personel współpracuje ze szkołami w celu opracowania odpowiednich procedur i programów, podejmuje też pracę indywidualną z dzieckiem oraz jego rodzicami. Pomoc BST przybiera różne formy tj. tworzenie grup wsparcia dla rodziców, uruchomienie telefonu zaufania. Zespoły tworzą sprawnie zorganizowany system, który umożliwia radzenie sobie z problemami wychowawczymi. W szkołach uruchamiane są specjalne programy przeciwdziałania agresji, każda ze szkół ma wyraźną politykę w kwestii zwalczania przemocy wśród dzieci (*anti-bullying policy*), tworzą się grupy liderów zabawy, etc. („*Raport z wizyty studyjnej w Chelmsford, Essex UK*” 2004 CMPPP)

Według danych z The British Psychological Society [1] psychologowie edukacyjni w UK podejmują się rozwiązywania szerokiego spektrum problemów, a celem ich działań jest ułatwienie dzieciom procesu uczenia się oraz wpływanie na nauczycieli, aby stawali się bardziej świadomi społecznych czynników wpływających na proces nauczania. Zajmują się

opiniowaniem w przypadku alokacji dzieci do ośrodków edukacji specjalnej, w sprawach sądowych i do paneli w sprawach dzieci. Władze samorządowe zatrudniają psychologów edukacyjnych głównie do pracy w szkołach, przedszkolach, żłobkach i zespołach nauczycieli i rodziców. Psycholodzy edukacyjni regularnie współpracują ze specjalistami z departamentu oświaty, zdrowia i służb socjalnych. Znacząca ich liczba pracuje niezależnie lub jako konsultanci prywatni.

Praca psychologa edukacyjnego może być bezpośrednia z dzieckiem (obserwacja, diagnoza, poradnictwo) lub niebezpośrednia (praca z rodzicami, nauczycielami lub innymi profesjonalistami). Praca bezpośrednia polega na różnych formach diagnozy, a jej celem jest wyjaśnienie przyczyn problemu dziecka. Odbywa się poprzez konsultacje z profesjonalistami, obserwacje, wywiady lub użycie materiałów testowych. Interwencje polegają na zaplanowaniu wspólnej pracy z nauczycielem. Następnie sporządzane są rekomendacje w celu określenia najlepszego rozwiązania problemów dziecka doświadczającego trudności edukacyjnych. Niebezpośrednia praca polega na konsultacjach z profesjonalistami, nauczycielami, rodzicami (podkreśla się wagę umiejętnie prowadzonych rozmów z osobami z mniejszym zasobem wiedzy z pedagogiki i psychologii).

Kolejne interesujące informacje dotyczące wsparcia procesu uczenia się u dzieci przez psychologów edukacyjnych zasięgnięto ze strony The British Psychological Society (dane z Bedfordshire z 2009r.). [1]

Zespoły wczesnego wspomagania składają się z psychologów, nauczycieli doradców edukacji włączającej, doradców dzieci ze spektrum autyzmu, przedstawicieli administracji i koordynatora ds. indywidualnych planów edukacji. Oferują one konsultacje, badania diagnostyczne, poradnictwo dla rodziców i nauczycieli dotyczące procesu rozwoju, edukacji i zachowań dzieci. Wiele dzieci ma problemy w rozwoju, edukacji i w zachowaniu. Większość z nich funkcjonuje lepiej dzięki pomocy ze strony rodzin, szkoły oraz przyjaciół.

Każda szkoła korzysta z usług psychologa edukacyjnego (zatrudnianego przez wydział edukacji władz lokalnych lub pracującego niezależnie bądź jako konsultant) i nauczyciela zajmującego się wsparciem dziecka z problemami w nauce. Jako zespół, specjaliści ci współpracują z całym gronem pedagogicznym, z pojedynczym uczniem lub grupami dzieci i również proponują szkolenia pracownikom szkoły oraz przeprowadzają małe projekty badawcze. Psycholodzy mają tytuł *first degree in psychology* oraz *master degree in educational psychology*. Mają oni również kwalifikacje nauczycielskie oraz praktykę nauczycielską. Psycholog pracuje z dziećmi i młodzieżą z bardzo szerokim spektrum potrzeb i problemów edukacyjnych oraz ściśle współpracuje z ich rodzicami. W zawodzie psychologa

edukacyjnego wyraźna jest ścieżka awansu: od psychologa edukacyjnego, starszego psychologa edukacyjnego (*senior psychologist*) do psychologa naczelnego (*principal psychologist*). Wyraźna jest gradacja skomplikowania zagadnień, którymi się zajmują oraz obszar oddziaływań (np. starszy psycholog podejmuje się m.in. wypracowywania polityki edukacyjnej w rejonie działania)[1].

Nauczyciel „wspierający” jest doświadczonym nauczycielem ze specjalizacją w uczeniu dzieci z różnymi problemami i potrzebami. Nauczyciel specjalizujący się w pomocy dzieciom ze spektrum autyzmu pracuje z dziećmi o tej diagnozie i jest wykwalifikowanym nauczycielem z doświadczeniem i dodatkowymi kwalifikacjami w tym obszarze pomocy. Nauczyciele doradcy wsparcia procesu uczenia się pracują głównie z dziećmi mającymi trudności w nauce.

Przed nawiązaniem współpracy z członkami opisywanego zespołu, konieczna jest zgoda rodziców lub opiekunów. Jeśli rodzice uważają, że ich dziecko ma specjalne potrzeby edukacyjne powinni w pierwszej instancji zgłosić się do koordynatora ds. specjalnych potrzeb edukacyjnych (SENCo) na etapie przedszkola lub szkoły. Szkoła i zespół będzie w stanie stworzyć i skoordynować plan pomocy dziecku oraz sposób jego monitorowania. Jeśli trudności utrzymują się koordynator, za zgodą rodzica, może poinformować Służby Psychologów Edukacyjnych i Wsparcia i jeśli dziecko jest jeszcze małe – doradza się konsultację lekarską lub pielęgniarki środowiskowej (*Health Visitor*). Jeśli opisywani powyżej pracownicy mają za zadanie ocenić dziecko, czynią to poprzez: obserwację dziecka w klasie, na placu zabaw, przeglądając prace dziecka wykonane w szkole, rozmawiając z dzieckiem, przeglądając poczynione już wobec dziecka działania, oceniając mocne i słabe strony dziecka, pracując z zespołem szkoły nad wypracowaniem strategii i opracowaniem odpowiedniego planu pomocy.

W Zjednoczonym Królestwie działa system realnej opieki psychologiczno-pedagogicznej organizowanej w przedszkolach i szkołach. Wiele jest służb udzielających pomocy dzieciom i młodzieży w ich najbliższym środowisku. Należy zauważyć, że na etapie szkoły średniej i wyższej są to liczne wykwalifikowane zespoły ds. poradnictwa życiowego (*counselling service*), nauczania i wzbogacania edukacji, doradztwa zawodowego, wsparcia edukacyjnego i wiele innych zespołów (przykład College w Luton, obserwacje własne autora opracowania).

Niemcy

Niemcy należą do grupy krajów, w których ma miejsce wielokierunkowe podejście do integracji uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wspieraniem nauczycieli w tym obszarze działań zajmują się nauczyciele specjaliści ds. edukacji specjalnej.

Należy mieć na uwadze, że w ostatnich latach w Niemczech podkreślana jest potrzeba reorientacji polityki edukacyjnej. Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań podkreśla, że ich system edukacji musi zapewnić młodym ludziom zdobycie wyższego poziomu edukacji i kwalifikacji. PISA i niemieckie badania PISA E wskazały na centralne deficyty w systemie edukacji niemieckiej. Uczniowie osiągnęli niższe niż przeciętne wyniki w takich kluczowych umiejętnościach jak: czytanie, rozumienie matematyczne i naukowe. W żadnym innym zindustrializowanym kraju nie ma takiego wsparcia społecznego dla rozwoju szkolnictwa i możliwości edukacji, jak w Niemczech. Jednocześnie mniej zadowolająca jest integracja dzieci i młodzieży z dziećmi rodzin migrujących.

Wśród innowacji w edukacji należy wymienić Projekt SINUS, Chi kand PIKO-rozwijające metody w nauczaniu matematyki i przedmiotów ścisłych oraz Szkoły Całodziennego Nauczania (*All-day schools*). Ten drugi projekt jest pierwszym krokiem w reformie edukacji wspieranej przez władze stanowe i federalne. Badacze tematyki podkreślają, że Niemcy już przed wieloma laty rozważali wprowadzenie zasady szkół całodziennych. Do tej chwili około 3000 szkół korzysta z kapitału inwestowanego w program. Założenie jest następujące: jeśli dzieci spędzają cały dzień w szkole to nauczyciele mają więcej czasu na wspieranie ich i stymulowanie ich rozwoju, co poprawia jakość edukacji, dostarcza okazji do pracy kreatywnej i indywidualizacji nauczania.

Władze ulokowały na powołanie i bieżące funkcjonowanie takich szkół w landach niemieckich 4 biliony Euro do 2007 roku. Władze stanowe finansują zatrudnienie dodatkowego personelu, władze federalne opłacają dodatkowe zajęcia dla uczniów w ramach pobytu w szkole. Celem jest zaoferowanie całodziennego nauczania w całych Niemczech zgodnie z oczekiwaniami rodziców i uczniów. Kampania informacyjna *"Time for More"* adresowana jest do rodziców, nauczycieli i uczniów, a jej celem jest propagowanie idei konwersji szkół w system szkół całodziennych według zasady: „Połowa dnia jest zbyt krótka, aby objaśnić świat”. (*Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań 2009 strona www*)

Słowacja

Jak wspomniano w rozdziale II w Słowacji działa system poradnictwa dla dzieci z SEN, na który składają się: poradnie psychologiczno-pedagogiczne i centra prewencji, ośrodki doradztwa pedagogiki specjalnej, jak również działają doradcy edukacyjni, psychologodzy szkolni i psychologodzy szkół specjalnych, pedagogodzy terapeuci, pedagogodzy społeczni, koordynatorzy prewencji. Wszyscy nauczyciele i specjaliści współpracują z rodzinami, szkołą, ośrodkami szkoleniowymi, pracodawcami, organami administracji publicznej i samorządowej. Minister Edukacji sprawuje systematyczny nadzór nad ośrodkami i poradniami. Ośrodki podejmują następujące działania wobec dziecka: tworzą jego profil psychologiczny, prowadzą badania, sporządzają ocenę progностyczną zachowania dziecka, prowadzą doradztwo psychologiczne, diagnozę i psychoterapię, specjalną diagnozę pedagogiczną i reedukację, doradztwo socjalne oraz socjoterapię, zapewniają kompleksową opiekę wobec osób niepełnosprawnych. Ponadto zajmują się korekcją deficytów psychicznych lub behawioralnych, tworzeniem odpowiednich metod, programów profilaktycznych, prowadzeniem statystyki dzieci z SEN, doradztwem edukacyjnym i poradnictwem.

Specjaliści z centrów diagnostycznych prowadzą badania dzieci i uczniów z zaburzeniami i ryzykiem psychospołecznych zaburzeń rozwoju, podejmują działania post-diagnostyczne, konstruują indywidualny plan korekcji i reedukacji i kierują na badania specjalistyczne do ośrodków zdrowia. Sanatoria zabezpieczają opiekę psychologiczną, terapeutyczną i edukacyjną wobec dzieci, którym leczenie ambulatoryjne nie przyniosło pomocy.

Centra reedukacji zapewniają opiekę i edukację dzieciom oraz reintegrację uczniom zgodnie z potrzebami środowiska rodzinnego. Różnią się w zależności od rangi problemów dziecka, przeznaczone są dla dzieci z problemami zdrowotnymi oraz zapewniają opiekę młodym matkom. (*Ministerstwo Edukacji Republiki Słowacji 2009 strona www*).

Portugalia

W systemie edukacji w Portugalii rozpoczęto proces włączania uczniów niepełnosprawnych do szkół ogólnodostępnych i napotyka on na szereg trudności. Według portugalskich badaczy tej problematyki – Correia i Martina, konieczne jest przede wszystkim wpływanie na postawy nauczycieli i innych podmiotów edukacji, ponieważ

są niewystarczające zasoby ludzkie i materialne oraz przygotowanie nauczycieli i instytucji wspierających do wyzwań systemu integracji. Brak jest również współpracy pomiędzy profesjonalistami, słaba współpraca szkoły z rodzicami oraz brak właściwych rozporządzeń legislacyjnych, które zapewniają stopniową implementację skutecznej edukacji w systemie integracyjnego nauczania. Jednakże obserwuje się znaczący wzrost programów dla dzieci i młodzieży z SEN. Od 1994 r. odpowiedzialność za organizację i funkcjonowanie edukacji specjalnej spoczywa na Ministrze Edukacji oraz Ministrze Pracy i Spraw Socjalnych. Od czasu deklaracji w Salamance w 1994 r. Portugalia próbuje podążać drogą odpowiadającą potrzebom specjalnej edukacji poprzez wprowadzenie systemu inkluzji (włączania). Badania Narodowego Instytutu Statystycznego z 2000 r. wskazują, że 24 % z ogólnej liczby osób z SEN otrzymuje pomoc. W ostatnich latach znaczący jest jednak wzrost pomocy dla uczniów z SEN - 20,4 % uczniów z populacji z SEN otrzymują kształcenie w szkołach specjalnych i innych formach nauczania, 79,6 % - otrzymują pomoc w szkołach integracyjnych. W Portugalii obowiązują następujące kategorie dzieci z SEN: uszkodzenia słuchu, wzroku, upośledzenie umysłowe, fizyczne kalectwa, trudności w nauce, zaburzenia emocjonalne, sprzężone zaburzenia. Badania wskazują, że w ostatnich latach stale rośnie liczba objętych opieką uczniów z zaburzeniami wzroku i słuchu. Oczekuje się, że pomoc wobec uczniów z innych kategorii SEN ulegnie poprawie. Największą pomoc otrzymują dzieci ze szkół podstawowych - 58%, przedszkoli - 8 %, szkół średnich - 3,5 %, dzieci pozostałe w domach - 2,1%. Sytuacja ta wskazuje na słabe identyfikowanie dzieci z grup ryzyka na poziomie przedszkoli oraz na brak przedszkoli w wielu regionach Portugalii.

W szkolnictwie ogólnodostępnym z oddziałami integracyjnymi liczba wyspecjalizowanych nauczycieli jest wciąż niska. Służby pomocnicze prawie nie istnieją (niewielu psychologów i terapeutów pracuje w obszarze edukacji integracyjnej), zatem opieka nad uczniami z SEN na wszystkich etapach edukacji jest wysoce niewystarczająca, a w wielu przypadkach nie istnieje. Prawie nie istnieje również środowisko rodziców zaangażowanych w proces budowania integracji.

Na Międzynarodowym Kongresie Edukacji Specjalnej w 2000 roku, który odbył się w Manchester portugalscy specjaliści od edukacji włączającej L.Correia i A.Martina (2000) przedstawili stan edukacji dzieci z SEN w ich kraju i zaprezentowali model naprawy sytuacji. W modelu tym wyeksponowane są trzy istotne komponenty: po pierwsze - poznanie ucznia i jego środowiska nauki (stylu nauki, potrzeb, zdolności i możliwości oraz zainteresowań). Celem nie jest etykietowanie uczniów lecz pomoc w osiąganiu sukcesów w nauce. Nauczyciel powinien współpracować z innymi nauczycielami, specjalistami ds. pomocy

psychologiczno-pedagogicznej i rodzicami. Drugi komponent – tworzenie indywidualnego planu kształcenia, który musi bazować na obowiązujących programach nauczania. Współpraca interdyscyplinarnego zespołu powinna być obowiązująca podczas tworzenia tych planów, odpowiedzialność nigdy nie powinna spoczywać na nauczycielu szkoły ogólnodostępnej, czy nauczycielu edukacji specjalnej. Trzeci komponent - rozwijanie efektywnej, odpowiedniej interwencji: na początku edukacji, w trakcie szkoły podstawowej oraz w fazie przechodzenia do szkoły ponadpodstawowej. Faza wstępnej interwencji bazuje na ocenie ucznia. Podczas jej dokonywania bierze się pod uwagę potrzeby ucznia i jego cechy, poziom wykonania zadań i warunki nauki. Aby zmniejszyć lub zlikwidować problemy na wstępnym etapie edukacji, trzeba dostosować program i modyfikować warunki nauki dziecka. W tej fazie konieczna jest współpraca nauczyciela z edukatorami szkolnictwa specjalnego, a czasami z innymi profesjonalistami. Uczeń na szczeblu nauczania w szkole podstawowej musi być wspierany poprzez odpowiedni system oceniania uwzględniający jego zdolności, potrzeby i inne czynniki wpływające na proces uczenia się. Opracowany indywidualny plan edukacji (IEP) bazuje na dostosowanym do możliwości i potrzeb dziecka planie nauczania, na indywidualnych instrukcjach, zdolności dziecka do współpracy z dorosłym oraz na umiejętności korzystania z różnych narzędzi informatycznych. Ta faza potrzebuje wsparcia ze strony wielodyscyplinarnego zespołu i zestawu wyspecjalizowanych służb. Ostateczną fazą jest etap tranzycji, której celem jest przygotowanie ucznia do przejścia do środowiska zawodowego. Przeznaczona jest dla uczniów, którzy nie są w stanie sprostać wymaganiom programu nauczania, dla uczniów 14 - letnich i starszych, mających poważne zaburzenia, które wymagają zastosowania ułatwień i dostosowania do środowiska pracy. W tym przypadku program tranzycji polega na dużych adaptacjach programu nauczania, na zaangażowaniu ucznia w różne działania środowiska lokalnego, na rozwijaniu zdolności do współpracy i indywidualnej opiece i wsparciu ze strony zespołu multi - dyscyplinarnego.

Autor opracowania celowo przedstawił ze szczegółami system opieki nad uczniem z SEN w Portugalii. Twórcy niniejszego raportu mimo, iż krytycznie ocenili system funkcjonujący w swoim kraju, to przedstawili bardzo dobry model poprawy sytuacji. Model ten ma dobre uzasadnienie teoretyczne i wart jest upowszechniania.

Grecja

Polityka systemu edukacji oraz praktyczne rozwiązania Grecji zmierzają do integracji prawie wszystkich dzieci i młodzieży z SEN w głównym nurcie edukacji.

Kształceniem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, funkcjonowaniem i bieżącą rekrutacją kadr do oświaty zajmuje się Ośrodek Diagnostyki i Pomocy (KDAY) oraz Pracownia Specjalistyczna Kształcenia Ogólnego i Zawodowego (EEEEK). Utworzono specjalistyczne placówki szkolne dla dzieci ze sprzężonymi upośledzeniami. Uczniowie z SEN uczęszczają do klas specjalnych w szkołach ogólnodostępnych oraz do szkół specjalnych. Kadre tych szkół zachęca się do ścisłej współpracy. Doradztwem metodycznym dla nauczycieli zajmują się w Grecji pedagodzy szkolni. Funkcje inspektoratów oświaty pełnią prefektury i urzędy do spraw edukacji. Ocenę pracy dydaktycznej szkół dokonuje Ośrodek Badań Edukacyjnych (KEE) i Instytut Pedagogiki (PI).(*System wczesnej edukacji w Grecji - www. eurydice*).

Włochy

We Włoszech uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi kształcą się w szkołach ogólnodostępnych i korzystają ze specjalnej pomocy. Aktualnie jest wdrażana reforma włoskiego systemu edukacji zatwierdzona ustawą 53/2003. Gwarantuje prawo do nauki co najmniej 12 lat, do czasu uzyskania kwalifikacji tj. poniżej 18 roku życia. Dzieci w wieku 3 lat mogą korzystać z ośrodków opieki dziennej, później z przedszkola stanowiącego I etap systemu szkolnego. Na podstawie ustawy powstały ośrodki ds. oceny systemu edukacji, których celem jest podnoszenie jakości poprzez ocenę sprawności i efektywności jego funkcjonowania.. Całościowa ocena systemu edukacyjnego jest uzupełniana przez okresową i coroczną ocenę postępów nauczycieli i uczniów, której dokonują sami nauczyciele. Od roku 2004/05 w ramach reformy wprowadzono "Ogólne wytyczne dotyczące zindywidualizowanych planów kształcenia", które określają docelowy poziom osiągnięć uczniów, jaki musi zapewnić szkoła.

W szkołach włoskich dzieci uczą się w mało licznych klasach (10-15 osób). W klasach uczy 2-3 nauczycieli. Istnieje status zawodowy nauczyciela wychowawcy, którego rolą jest koordynowanie zajęć wyrównawczych i dydaktycznych, poradnictwo dla uczniów oraz

prowadzenie dokumentacji dotyczącej ścieżki edukacyjnej uczniów. (*System wczesnej edukacji we Włoszech - www.eurydice*).

Litwa

Dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi kształcą się w szkołach ogólnodostępnych oraz w szkołach specjalnych. Struktura edukacji w szkołach specjalnych jest bardzo zbliżona do struktury edukacji w szkołach ogólnodostępnych. W 2005/06 roku do szkół specjalnych uczęszczało 1 % uczniów. Warto zaznaczyć, że Litwa wprowadziła wewnętrzny audyt, aby zapewnić wysoką jakość edukacji. W 2007 roku wprowadzono również proces oceny zewnętrznej. Planowana reorganizacja w oświacie to przekształcenie szkół średnich w czteroletnie gimnazja i optymalizacja sieci szkół podstawowych i gimnazjów (*System wczesnej edukacji na Litwie www. eurydice*).

Irlandia

Narodowy Ośrodek ds. Edukacji Specjalnej został powołany w 2003 r. przez Ministra Edukacji i Nauki w Irlandii dla doskonalenia opieki nad osobami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z dysfunkcjami, szczególnie zaś nad dziećmi. Do zadań Narodowego Ośrodka należy:

- planowanie i koordynacja środków na edukację i służby wspierające dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- upowszechnianie informacji o dobrych praktykach edukacji dzieci z SEN,
- dostarczanie informacji dla rodziców o uprawnieniach im przysługujących,
- ocenianie i przegląd zasobów wymaganych dla dzieci z SEN,
- monitorowanie procesu zapewniania warunków rozwoju dla młodzieży i studentów,
- przegląd warunków edukacji dorosłych z dysfunkcjami,
- doradzanie instytucjom edukacyjnym najlepszych praktyk,
- konsultacje z organizacjami pozarządowymi,
- doradzanie Ministerstwu Edukacji i Nauki w sprawach związanych z edukacją specjalną, udział w tworzeniu polityki edukacyjnej dotyczącej problematyki SEN,
- prowadzenie badań naukowych i publikowanie ich rezultatów,

- dodatkowo ośrodek pełni specyficzne funkcje tj. ocenianie i tworzenie indywidualnych planów edukacji.

Organizatorzy opieki nad dziećmi z SEN (SENOs) tworzą zasady i reguły dodatkowego nauczania i wsparcia dzieci i młodzieży z SEN we wszystkich szkołach. Na bieżąco wydają decyzje w tych sprawach i przekazują bezpośrednio szkołom ich uzasadnienie. Dokumentują i rozważają zgłoszenia ze wszystkich szkół w zakresie zasobów wsparcia nauczycielskiego dla dzieci z zaburzeniami o niewielkim zakresie: umiarkowane uogólnione trudności w nauce, głębsze problemy w nauce, dysfunkcje wzroku i słuchu, wady fizyczne, autyzm oraz decydują na jakim poziomie mogą proponować wsparcie w szkole. Sprawdzają wyposażenie szkół, warunki organizacji transportu dzieci i zgłaszają zauważane braki oraz ewentualne potrzeby do ministerstwa. Identyfikują problemy i proponują odpowiednie rozwiązania dla wszystkich dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Ośrodek posiada zróżnicowany stopień niezależności w wypełnianiu swoich funkcji. Realizując swoją bieżącą działalność musi liczyć się z dyrektywami ministerstwa. Musi również dbać o odpowiednie zabezpieczenie na różnych poziomach wsparcia i z uwzględnieniem warunków dostępnych w szczególnych sytuacjach. W obszarze badań i doradztwa ośrodek ma pełną dowolność w angażowaniu się w tematykę i dziedzinę, którą uważa za problematyczną i wymagającą pogłębionych analiz. Stanowi organ doradczy dla ministerstwa. Ważną zasadą działalności ośrodka jest przejrzystość procedur i otwartość. Celem tym służy m. in. prowadzenie strony internetowej. (*Department Edukacji i Nauki, Wydział Edukacji Specjalnej 2009 SP ED 0009/ 2009*)

Holandia

Holenderska Konstytucja zakazuje dyskryminacji na jakimkolwiek polu, zatem dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi są traktowane w systemie edukacyjnym na równym poziomie i zapewniona jest wysoka jakość nauczania tym dzieciom. Odpowiedzialność za rozpoznanie potrzeb w tym zakresie należy do władz lokalnych. Na szczeblu lokalnym i centralnym działają grupy wsparcia, których celem jest oferowanie pomocy rodzicom dzieci z dysfunkcjami.

Szkoły dla dzieci z SEN fundowane przez rząd właściwie funkcjonują tak samo, jak szkoły ogólnodostępne. Odpowiedzialność za wybór placówki, transport dziecka należy do władz samorządowych, które prowadzą ewidencję dzieci w wieku szkolnym. Dzieci,

które są prawidłowo rozwinięte pod względem fizycznym, ale mają umiarkowane trudności w nauce zaczynają swoją edukację w powszechnej szkole podstawowej. Ich sytuacja może się zmienić w wyniku dokonanej oceny i mogą zostać przeniesione do szkoły specjalnej lub alternatywnie do szkoły „społecznościowej” (*Community Schools*). Szkoły społecznościowe powołano początkowo w Rotterdamie, a obecnie rozwinęły się w całym kraju. Szkoły te odgrywają główną rolę w kształceniu i rozwijaniu umiejętności społecznych.

Edukacja w szkołach powszechnych – jak tylko jest to możliwe dzieciom z SEN w Holandii daje się szansę edukacji w szkole ogólnodostępnej, ale ostateczna decyzja należy do rodziców dziecka. Jeśli życzeniem rodziców jest pozostawić dziecko w tej szkole, podjęte powinny być wszystkie wysiłki w tym kierunku. Władze lokalne mają w obowiązku podjąć odpowiednie kroki, aby zapewnić obsadę kadrową w szkole, usunąć niedogodności w wyposażeniu sal i dostosować je do potrzeb dziecka z SEN. Szkoły mogą występować o specjalne dodatkowe fundusze na powyższe cele.

Szkoły Specjalne – oddzielny system szkół specjalnych (poziomu podstawowego i średniego) funkcjonuje tam, gdzie uważa się za konieczne dotarcie do dziecka z konkretnym problemem. Edukacja przedszkolna, podstawowa i gimnazjalna zapewniona jest dzieciom w grupach wiekowych takich samych, jak w szkolnictwie ogólnodostępnym. Jednakże dziecko w wieku lat trzech może być zapisane do przedszkola specjalnego, jak również młodzież powyżej 20 roku życia może uczęszczać do specjalnej szkoły średniej (pod pewnymi warunkami).

Istnieją różne fundusze stanowe, które można wykorzystać dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Obecnie jest 10 kategorii szkół specjalnych włącznie ze szkołami dla dzieci głuchych, niewidomych, z wadami fizycznymi, upośledzonymi umysłowo i dla dzieci z poważnymi problemami w zachowaniu. Mogą w nich działać specjalne oddziały np. obejmujące dzieci z poważnymi zaburzeniami mowy u dziecka nie słyszącego.

Rodzice dzieci nie posługujących się językiem holenderskim z SEN zastanawiają się czy edukacyjne potrzeby ich dzieci są lepiej zaspokajane w szkołach międzynarodowych z oddziałami dla dzieci z SEN. Naturalnie edukacja jest tak zorganizowana, że jej kontynuacja odbywa się języku macierzystym. Może to być szczególnie ważne dla dzieci z trudnościami w nauce, takimi jak dysleksja, trudności z koncentracją uwagi tj. ADD lub AD/HD.

Proces podejmowania decyzji wobec dziecka z SEN zachodzi na dwa sposoby:

- odnosząc się do rodzica: po pierwsze, jeśli jasną sprawą jest jeszcze przed podjęciem nauki, że np. dziecko ma wadę fizyczną to otrzyma prawdopodobnie najlepszą pomoc i edukację w szkole specjalnej o odpowiednich zasobach. Rodzice mogą zapisać dziecko do szkoły ze wsparciem służby medycznej i socjalnej. Szkoły dla dzieci z zaburzeniami narządów zmysłu, problemami umysłowymi i fizycznymi oraz zaburzeniami zachowania zatrudniają pracowników odpowiedzialnych za sprawy przyjęcia dzieci do szkół. Zespół ten składa się z psychologa, lekarza, pracownika socjalnego oraz nauczyciela z danej szkoły i z kierownictwa szkoły. Często obecny jest ekspert np. specjalista audiolog w szkole dla dzieci głuchych. Każdy przypadek jest analizowany niezależnie, nie ma ściśle określonych kryteriów przyjęcia i ostateczna decyzja należy do rodzica. Oceniający próbują zbadać całą rodzinę, jej bazę kulturalną i sformułować Indywidualny Plan Nauczania (IEP) dla dziecka.
- odnosząc się do nauczyciela: zgodnie z inicjatywą „Znowu razem w szkole”, która preferuje włączanie i integrację, nauczyciel w klasie jest odpowiedzialny za ocenę dziecka z trudnościami w nauce i dysfunkcjami umysłowymi. Jeśli nauczyciel nie może sam określić potrzeb dziecka, może mu asystować szkolny specjalista koordynator lub nauczyciel wspierający z regionalnego zespołu wsparcia szkoły. Jest to często stosowany system zapisania jeśli dziecko jest zidentyfikowane jako posiadające dysleksję lub AD/HD.
- ocenianie - zespół oceniający, podobnie jak zespół odpowiedzialny za nabór w szkole specjalnej składa się z psychologa, lekarza, pracownika socjalnego oraz jednego lub więcej doświadczonych nauczycieli szkolnictwa specjalnego. W zależności od rezultatów oceny, dziecko może później przenieść się do szkoły specjalnej lub pozostać tam gdzie jest, być może z dodatkowym wsparciem. Wszystkie dzieci przyjęte do szkół specjalnych są ponownie oceniane po dwóch latach. Mogą być przeniesione do innego typu szkoły specjalnej lub przekwalifikowane do nauki w szkole ogólnodostępnej. („*Specjalne potrzeby edukacyjne w Holandii*” 2009 strona www)

Belgia

Belgia należy do krajów „dwóch ścieżek” w zakresie polityki oświatowej prowadzonej wobec dzieci i młodzieży z SEN. Według międzynarodowego Raportu dotyczącego „Edukacji w zakresie potrzeb specjalnych w Europie” z 2003 roku, szkolnictwo specjalne jest w Belgii dobrze rozwinięte i traktuje się go jako wyodrębniony sektor. W systemie oświaty belgijskiej działają szkoły oferujące specjalną edukację dla dzieci z dysfunkcjami oraz mające inne

specjalne potrzeby do poziomu *secondary school* (ostatni etap przed edukacją wyższą). Edukacja w Belgii jest zorganizowana dla trzech społeczności (w istniejących prowincjach). Na szczeblu narodowym legislacje obejmują wiek rozpoczynania edukacji oraz niebezpośrednio – finansowanie oświaty w społecznościach. Wszystkie trzy prowincje mają zunifikowany system szkolny z niewielkimi różnicami pomiędzy społecznościami. Szkoły mogą być podzielone na trzy grupy: szkoły prowadzone przez społeczności, dotowane publiczne szkoły organizowane przez prowincje i samorzady, dotowane wolne szkoły, głównie organizowane przez stowarzyszenia i kościoły katolickie (najliczniejsze szkoły i z największą liczbą uczniów).

Edukacja w Belgii jest obowiązkowa dla dzieci w wieku od 6 do 18 roku życia. Jest możliwa prywatna edukacja w domu i jej liczba powoli wzrasta. W badaniach PISA 2003, uczniowie belgijscy osiągnęli stosunkowo wysokie wyniki: belgijscy – języczni uczniowie uzyskali wyniki znacząco wyższe aniżeli uczniowie niemiecko – języczni, ci zaś wyniki lepsze niż francusko – języczni uczniowie. (*Edukacja w Belgii 2009 strona www*)

Szwecja

W Szwecji uważa się, że wszystkie dzieci powinny być objęte opieką przedszkolną. Przez prawie trzy dekady opieka przedszkolna jest integralną częścią szwedzkiego systemu socjalnego i życia codziennego społeczeństwa. W 1996 r. rząd przesunął odpowiedzialność za opiekę nad dzieckiem we wczesnym okresie życia z Ministerstwa Zdrowia i Opieki Socjalnej na Ministerstwo Edukacji i Nauki, jako części wysiłków reformy i rozszerzonego systemu edukacji małych dzieci. W skrócie ujmując Szwecja dąży do osiągnięcia dwóch celów: wsparcie wczesnej edukacji i promowanie równości płci.

Na podstawie raportu tematycznego dla OECD dotyczącego wczesnej edukacji i opieki w Szwecji stwierdzono, że niektóre dzieci wymagają specjalnego wsparcia z powodu problemów powiązanych z czynnikami fizycznymi, psychicznymi, społecznymi i emocjonalnymi. Potrzeby te mogą być stałe lub okresowe i wymagają specjalnej uwagi, wsparcia ze strony dorosłych według zaleceń rządowych (ECEC). Wiele dzieci uciekinierów i imigrantów należą do tych grup, w latach 1990-95 więcej niż 40 tysięcy dzieci w wieku 1-6 lat przybyło do Szwecji. Problemy językowe, psychospołeczne często wymagają specjalnych badań i rozwiązań.

Władze ponosiły szczególną odpowiedzialność za dzieci z SEN i oferowały pomoc wszystkim dzieciom niezależnie od tego, czy rodzice mieli pracę czy jej nie mieli. Często były to miejsca w przedszkolu, ale czasami wykwalifikowana opieka dzienna stała się lepszym rozwiązaniem (dla dzieci z alergią i podatnością na infekcje). Dzieci z SEN miały prawo do 3 godzinnej sesji w przedszkolu, wolne od opłat, przez całe dzieciństwo.

Integracja dzieci wymagających specjalnego wsparcia wymaga starannego zaplanowania aktywności dziecka i dbałości o ich prawidłowy rozwój społeczny w taki sposób, aby umożliwiło to udział wszystkim dzieciom w dziennych czynnościach i zabawie dowolnej z rówieśnikami i dorosłymi. Czasami wymaga to zatrudnienia dodatkowego personelu oraz zmniejszenia liczby dzieci w grupie.

Możliwy jest również dostęp do edukacji i opieki w szpitalach, gdzie odbywa się terapia zabawą, zajęcia rozwijające i przygotowujące dziecko do badania i leczenia szpitalnego.

Generalnie w Szwecji popularny jest system ECEC opieki i edukacji przedszkolnej zlokalizowanej blisko domu i rodziny, co daje możliwości zabawy z rówieśnikami, bycia z rodzicami podczas części dnia, gdy jest oferowana opieka (dla porównania - program opieki nad dzieckiem ulokowanej w miejscu pracy rodziców, tak jak w Chinach i w niektórych stanach USA).

W latach 70, 80 brak miejsc w przedszkolach powodował trudności rodziców w podjęciu decyzji odnośnie pracy. Nastąpiła ekspansja publicznej opieki przedszkolnej i konieczność gwałtownych zmian prawnych. Obecnie rodzice wybierają przedszkola lub opiekę domową. Ta forma opieki też musi spełnić zasady ECEC. W ramach programu – perspektywy widzenia i preferencje rodzica powinny być respektowane, co podkreślają narodowe wytyczne z 1998 r. Kadra musi uwzględniać zdanie rodziców planując i przeprowadzając zajęcia, wiedząc że rodzic ma prawo do oceny zajęć. W Szwecji w ostatnich latach działają równolegle przedszkola prywatne, fundacje zaangażowane we wspieraniu inicjatyw kulturalnych, edukacyjnych i religijnych – alternatywy dla przedszkoli publicznych. Działają też centra rodzinne, ośrodki organizacji czasu wolnego (również dla starszych dzieci).

Otwartość na wiedzę, uczenie się i holistyczne ujęcie jest bazą wytycznych systemu edukacji. Pogląd bierze się stąd, że wiedza przybiera różne formy: postać faktów, rozumienia, umiejętności, zaufania i jest dynamiczna w tych formach. Dzieci w społeczeństwach zindustrializowanych są ciekawe i budują swoją wiedzę poprzez aktywność własną w dialogu z otoczeniem i poprzez jego odbiór i sprawdzanie własnych teorii. To całościowe ujęcie

podkreśla wszystkie zdolności dziecka: nie tylko intelektualne, ale również fizyczne, praktyczno - twórcze i społeczne. Obowiązuje pięć zasad: stałe uczenie się i rozwój, zabawowo – problemowe sposoby pracy, łączenie doświadczenia z wiedzą, waga opieki pedagogicznej, rozwój w grupie, radość ze wspólnego uczenia się jako metoda pedagogiczna.

W Szwecji planowane jest objęcie ogólną edukacją szkolną dzieci 4 i 5 letnie, nie będzie ono obligatoryjne – decyzja pozostawiona będzie rodzicom. Nowy kierunek to praca z dziećmi w grupach mieszanych wiekowo. Z powodzeniem działają też w Szwecji Centra Kooperacyjne Rodziców (w 1997 r. działało 1000 takich ośrodków), gdzie obowiązuje 1-2 tygodniowy obowiązek aktywnego uczestnictwa rodzica (*dane z Ministerstwa Edukacji Szwecji z 2008 r. strona - eu.wikipedia.org*)

Węgry

Na Węgrzech w dziedzinie polityki edukacyjnej ustalono na najbliższe lata następujące priorytety: podnoszenie jakości jako fundamentu współczesnej edukacji i zapewnianie szansy poprzez edukację, która stanowi zasadnicze dobro w gospodarce opartej na wiedzy, a tym samym jeden z najważniejszych warunków rozwoju gospodarczego.

Ministerstwo Edukacji Węgier określiło szereg celów polityki edukacyjnej i planowanych przedsięwzięć. Dotyczą one także celów związanych z udzielaniem pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Uruchomiono „*Program na rzecz podniesienia jakości w edukacji publicznej*”, a w ramach tego utworzono ośrodki i warsztaty pomocy edukacyjnej w małych regionach (co można porównać do działających w Polsce od kilku lat punktów konsultacyjnych). Zapewniono szkołom pomoc przy przeprowadzeniu samooceny.

W ramach programu następuje wzmocnienie instytucjonalnego systemu usług edukacyjnych i usług w zakresie kształcenia specjalnego oraz ułatwienie integracji dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, zapewnienie pomocy uczniom niepełnosprawnym (fundacje publiczne, szkolenia w miejscu pracy) oraz zlikwidowanie barier utrudniających poruszanie się w placówkach publicznych. Inny ważny cel to zmniejszenie wskaźnika wypadania z systemu szkolnego wśród dzieci niepełnosprawnych w szkołach zawodowych ułatwiających im przygotowanie do zawodu (Program Rozwoju Szans Zawodowych w 2000 - 2006), rozwój średniego szkolnictwa zawodowego, program szkoleniowy ukierunkowany na potrzeby rynku pracy. W ramach kształcenia zawodowego ciekawym planowanym rozwiązaniem jest rozwój sieci placówek kształcenia zawodowego przyjmujących osoby

niepełnosprawne – zniwelowanie różnic w dostosowaniu do kształcenia dla młodzieży upośledzonej i nieupośledzonej poprzez stworzenie sieci placówek „drugiej szansy” dla osób, które przedwcześnie przerywają naukę (*System Edukacji na Węgrzech 2005* www.eurydice).

3.1.1 Edukacja i opieka psychologiczna i pedagogiczna nad małym dzieckiem

W Polsce, z uwagi na wprowadzanie zmian w systemie oświaty związanej z obniżeniem wieku obowiązku szkolnego, przed poradnictwem psychologiczno-pedagogicznym stoją nowe zadania i z tego względu część mojej pracy będzie poświęcona zagadnieniom organizacji opieki i wsparcia dla małych dzieci.

Warto jest tu przytoczyć Raport Komisji Europejskiej z 2009 roku: *”Edukacja i opieka nad małym dzieckiem – jak kraje europejskie radzą sobie z wyzwaniami współczesności”*.

Komisja Europejska prezentuje studium o edukacji przedszkolnej w Europie i odpowiednich krokach podjętych, aby umożliwić udział w edukacji przedszkolnej dzieciom z grup defaworyzowanych. Badaniami objęto 30 krajów, w tym państwa członkowskie oraz Norwegię, Islandię i Liechtenstein. Badania miały odpowiedzieć na pytanie w jakim wieku jest organizowana opieka, jakie są korzyści różnych systemów, co jest potrzebne, aby zapewnić efektywną edukację najmłodszym.

Dane kluczowe to: 87 % dzieci z grupy czterolatek objętych jest opieką przedszkolną. Komisja Europejska proponuje nowy cel dla Europy, aby edukacją przedszkolną objąć 90 % dzieci z grupy czterolatek. Większość państw europejskich proponuje pewne formy wczesnych programów dla dziecka przed rozpoczęciem edukacji podstawowej, jednak występują duże różnice między krajami, a nawet regionami danego kraju w stosunku do wieku rozpoczęcia edukacji szkolnej, natomiast wskaźniki udziału i typ edukacji i opieki są zbliżone.

Istnieją dwa modele w podejściu do edukacji przedszkolnej:

- struktura pojedyncza – dla wszystkich dzieci w wieku przedszkolnym (ma ujednolicony układ). Personel ma takie same kwalifikacje bez względu na wiek dzieci. Tak jest w Finlandii, Islandii, na Łotwie, Słowenii i Norwegii,
- struktura wyizolowania według grup wiekowych dla dzieci 0-3 i 3-6 lat. Kwalifikacje kadry, wymogi jakości i sposoby finansowania są różne na tych dwóch poziomach. Jest to model najszerzej stosowany w Europie.

W kilku krajach te dwa modele koegzystują: Cypr, Dania, Grecja, Litwa i Hiszpania. Zjednoczone Królestwo włącza elementy pierwszego modelu do obowiązującego modelu edukacji.

Polityka edukacyjna wobec dzieci z mniejszymi możliwościami z uwagi na pochodzenie z grup defaworyzowanych to edukacja dostępna dla wszystkich i zapewnienie jej wysokiej jakości. Kombinacja licznych społeczno- kulturowych i ekonomicznych czynników może stwarzać poważne ryzyko niepowodzeń edukacyjnych u dzieci. Bardzo istotnym czynnikiem jest ubóstwo. Prawie 1 z 6 europejskich rodzin z dziećmi poniżej 6 roku życia żyje na granicy ubóstwa. Szczególnie problem ten jest w centrum uwagi takich krajów jak: Estonia, Włochy, Litwa, **Polska**, Portugalia, Luksemburg i Zjednoczone Królestwo.

Edukacja przedszkolna wysokiej jakości daje ogromne korzyści – dostarcza dziecku dobrą bazę pod uczenie się przez całe życie i pomaga wyrównać szanse dzieciom z grup ryzyka. Dotychczas dzieci z grup mniejszości etnicznych, które należą do rodzin defaworyzowanych, jak i dzieci samotnych rodziców, wydają się najmniej korzystać z opieki i edukacji przedszkolnej.

Najważniejszym elementem zapewniającym wysoki standard opieki i edukacji jest korzystny wskaźnik demograficzny dzieci/dorośli, wysoki poziom wykształcenia kadry pedagogicznej/wyższa edukacja, zaangażowanie rodziców. Źródłem funduszy na edukację są dochody samorządów, środki finansowe bezpośrednio od rodziców oraz fundusze centralne ze znaczącymi różnicami pomiędzy krajami. Oprócz krajów, które wprowadziły uniwersalne prawa dotyczące wczesnej edukacji dzieci (Dania, Finlandia, Szwecja, Norwegia, Hiszpania i Słowenia) występują znaczne braki w tym względzie dla najmłodszych dzieci w Europie. Zatem w większości krajów objętych badaniami stworzenie miejsc dzieciom i zapewnienie wysokiej jakości opieki w żłobkach i przedszkolach będzie wymagało znaczących dodatkowych funduszy rządowych. Niemniej, istnieją dowody na to, że jest to najkorzystniejszy sposób podejścia do problemu rozwiązywania nierówności społecznych – inwestowanie funduszy finansowych we wczesną edukację, jeśli celem jest osiągnięcie dostępnego i efektywnego systemu edukacyjnego.

3.1.2. Podsumowanie dotyczące organizacji pomocy psychologicznej i pedagogicznej dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w krajach europejskich

Z analizy funkcjonowania różnych systemów edukacyjnych w krajach europejskich pod kątem udzielania opieki psychologiczno-pedagogicznej dzieciom i młodzieży z SEN

wynika, że są one zróżnicowane pod wieloma względami, jednakże we wszystkich systemach edukacji opisywanych krajów, widoczna jest troska o zaspokojenie ważnych potrzeb rozwojowych dzieci i młodzieży i poprzez to osiągnięcie celów strategicznych rozwoju oświaty (rozdział I 1.2).

Dokonując przeglądu systemu edukacji i służb pomocowych w Finlandii, Szwecji i innych krajach wynika, że kadra zajmująca się dziećmi jest bardzo dobrze wykształcona (studia magisterskie, bogaty program psychologii, praktyki zawodowe). Poza tym zawód nauczyciela cieszy się dużą popularnością oraz uznaniem społecznym. Prawdopodobnie nauczyciele są w stanie poradzić sobie z wieloma trudnymi sytuacjami edukacyjnymi, wychowawczymi i opiekuńczymi dysponując bogatą i ciągle aktualizowaną wiedzą z psychologii, pedagogiki, logopedii, etc. System, w którym pracują dobrze funkcjonujący, samodzielni i autonomiczni nauczyciele, dobrze zaspokajają potrzeby zapewnienia dzieciom pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Różne kraje borykają się z trudnościami w takich procesach jak edukacja włączająca, jednakże na podstawie krytycznej analizy sytuacji konstruują bardzo dobry model mający na celu poprawę sytuacji (przykład Portugalii).

Kraje europejskie różnią się w zakresie organizacji służb wspierających kadrę nauczycielską obejmującą dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Polska należy do nielicznych krajów (obok Belgii) gdzie pomoc nauczyciel uzyskuje od specjalisty zatrudnionego w szkole, specjalisty spoza szkoły oraz poradni psychologiczno-pedagogicznych. Przykład Belgii i zorganizowanych tam służb w formie Ośrodków Psychologiczno – Medyczno - Socjalnych wskazuje na interdyscyplinarność i całościowe podejście do spraw dzieci, młodzieży i ich rodzin.

Rzeczywistość edukacyjna wymusza ciągłą specjalizację i doskonalenie umiejętności służb odpowiedzialnych za udzielanie pomocy i w tym zakresie kraje europejskie wypracowują swój system szkoleń, praktyk i warsztatów dla pracowników poradni, ośrodków czy zespołów. Są one organizowane w toku pracy lub w systemie szkoleń wewnętrznych i zewnętrznych i przeznaczana jest na to duża ilość czasu pracy (o czym przekonała się autorka opracowania podczas pobytu w UK w wyniku kontaktów z psychologami edukacyjnymi).

3.2. Doradztwo edukacyjno - zawodowe

We „Współczesnych problemach poradnictwa i edukacji” (Baraniak, 2007) autorka podkreśla, iż zadaniem poradnictwa jest pomoc człowiekowi w rozpoznawaniu jego indywidualnych predyspozycji istotnych w rozwoju zawodowym wyrażonych właściwym wyborem edukacji zawodowej, a następnie pracy wiodącej do sukcesu czy budowaniem kariery zawodowej. Poradnictwo może również pomóc w poprawieniu efektywności kształcenia i doskonalenia zawodowego oraz realizacji działań mających na celu zachowanie względnej równowagi na rynku pracy. Jest to możliwe dzięki promowaniu więzi między potrzebami jednostki, a potrzebami rynku pracy oraz zmniejszeniu liczby osób wypadających z kształcenia i rynku pracy. Cele te zawarte są w założeniach strategii Rady Lizbońskiej z 2000 roku - raport dotyczący wdrażania strategii zakłada, że poradnictwo zawodowe będzie kluczowym czynnikiem w kreowaniu otwartych, atrakcyjnych i dostępnych systemów kształcenia. Wzywa do wzmocnienia roli, jakości i koordynacji usług doradczych wspierających kształcenie na każdym poziomie wiekowym i w różnych środowiskach oraz ułatwiających obywatelom kierowanie własną edukacją i rozwojem zawodowym.

Zmianie ma ulec doktryna edukacyjna (Grubba, Lazerson) a u jej podstaw leżą następujące założenia:

- wybór zawodu jest istotny nie tylko z powodów osobistych, tj. satysfakcji z pracy, wynagrodzenia, stabilizacji zatrudnienia, a także z powodów społecznych (wydajność, produktywność, konkurencyjność),
- w wielu krajach OECD zwiększono udział elementów edukacyjnych zorientowanych na wybór zawodów na poziomie szkolnictwa średniego lub w nadobowiązkowym programie szkół technicznych i pomaturalnych,
- w niektórych państwach szkoły podstawowe i średnie zaczęły podlegać mechanizmom rynkowym, co spowodowało że konsumenci – uczniowie i rodzice muszą być dobrze poinformowani w celu dokonania trafnych wyborów spośród oferty rynku edukacyjnego. Znaczny wzrost szkolnictwa wyższego jako części ekspansji edukacji zawodowej w demokratycznej Europie sprawia, że wybór dobrze poinformowanego konsumenta nabiera dodatkowej wagi,
- częsta zmiana zawodu zwiększa znaczenie kształcenia ustawicznego, a co za tym idzie informacji o możliwościach podnoszenia kwalifikacji i doksztalcania,

- nierówne szanse i wykluczenie społeczne pewnych grup, np. młodych ludzi z rodzin o niskich dochodach, przedstawiciele mniejszości narodowych, jest problemem w wielu krajach europejskich, a w celu jego rozwiązania podjęto próby wzmożonej edukacji tych grup (reformy systemu edukacji we Francji, Włoszech i w innych krajach). (ibidem)

Należy podkreślić trafność funkcjonującej w Europie i na świecie nazwy dla pojęcia **doradztwo edukacyjno-zawodowe** w ujmowaniu istoty udzielania pomocy młodzieży. Obejmuje ono bowiem zarówno proces udzielania pomocy w określaniu przyczyn trudności w nauce, jak i ocenę zdolności i preferencji zawodowych w celu określenia i wyboru profilu kształcenia, podejmowania decyzji zawodowych, doskonalenia umiejętności niezbędnych w sprawnym poruszaniu się na rynku pracy, wskazuje również na holistyczne ujęcie potrzeb rozwojowych człowieka. Warto jest upowszechnić to pojęcie w polskim systemie poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego i ujednoczyć nazewnictwo w tym zakresie.

3.2.1. Analiza sposobu organizacji doradztwa edukacyjno-zawodowego w krajach UE i w krajach EFTA/EOG

W związku z założonym celem niniejszego opracowania – poznanie i porównanie systemów doradztwa i pomocy psychologicznej i pedagogicznej na terenie szkół należy przyrzeć się **doradztwu zawodowemu w systemach szkolnych krajów europejskich**.

Analiza procedur orientacji oraz praktyk poradnictwa edukacyjno-zawodowego w systemach szkolnych 18 krajów UE i krajów EFTA/EOG przedstawiona została w pozycji *„Szkolnictwo średnie w UE: struktury organizacyjne i administracja”* www.eurydice
Skoncentrowano się na czterech etapach kariery edukacyjnej ucznia:

- w chwili ukończenia **szkoły podstawowej** uczniowie w Belgii, Niemczech, Holandii i Austrii zostają objęci wstępną opieką w postaci orientacji i poradnictwa, która może przybierać różne formy – udzielanie porad na podstawie wyników testów opracowywanych przez specjalistyczne ośrodki opieki edukacyjnej, nauczyciele mogą też udzielać uczniom i ich rodzinom rad na temat wyboru spośród możliwości dalszej edukacji, w oparciu o wyniki ucznia w nauce (...),
- w okresie **edukacji średniej szczebla niższego** (lub w ostatniej fazie nauki w ramach struktury jednolitej) uczniowie mogą korzystać z procedur orientacji i poradnictwa edukacyjnego w większości krajów (**Niemcy, Hiszpania, Luksemburg**,

Holandia, Austria, Portugalia, Finlandia, Szwecja, Szkocja, Islandia, Norwegia). W niektórych krajach organizuje się kursy przygotowujące do wyboru dalszej edukacji (**Finlandia, Norwegia**), w innych krajach odbywają się kursy kształtowania dojrzałości i odpowiedzialności za samodzielne planowanie dalszej kariery (**Austria**) lub organizowane są wspólne sesje informacyjne (**Portugalia**). W **Belgii, Luksemburgu, Portugalii, Finlandii, Szwecji i Zjednoczonym Królestwie** służby orientacji i poradnictwa edukacyjnego oraz zawodowego udzielają porad metodą konsultacji zbiorowych lub indywidualnych. Jednak w większości krajów uczniowie otrzymują porady i informacje od swoich nauczycieli, którzy zajmują się tym samodzielnie lub przy współpracy ze specjalnymi służbami orientacji i poradnictwa. W **Niemczech** w szkołach działają nauczyciele – konsultanci (*Beratungslehrer*), którzy przeszli dodatkowe szkolenie z dziedziny ogólnej wiedzy o edukacji i psychologii edukacyjnej i ściśle współpracują z lokalnymi urzędami zatrudnienia, szczególnie dotyczy to starszej młodzieży. W Szkocji wyspecjalizowane służby, działające przy szkołach, oferują pomoc indywidualną o trzech różnych profilach: koncentrującą się na problemach osobistych ucznia, na programie nauczania i na doradztwie w sprawach wyboru dalszej kariery. W **Hiszpanii** na etapie edukacji średniej sześcioletniej analogiczną rolę pełni doradca naukowy, współpracujący ze służbami orientacji i poradnictwa. Uczniowie mają z doradcą specjalne zajęcia, jedną godzinę w tygodniu. W końcowym okresie I etapu organizowane są także inne zajęcia w zakresie informacji i poradnictwa akademickiego oraz zawodowego, ale zawsze w ramach normalnego rozkładu zajęć. W **Holandii** na zakończenie *Basisvorming* organizuje się egzamin diagnostyczny, co umożliwi uczniom zmianę decyzji co do wybranego kierunku, jeżeli wydaje się to konieczne.

- po zakończeniu **edukacji średniej sześciolatniej** (lub nauki w ramach struktury jednolitej) uczniowie w większości krajów nie są już objęci obowiązkiem kontynuowania nauki. Jednocześnie mają do wyboru jeszcze więcej możliwości edukacyjnych i zawodowych. Dlatego wybór, jakiego dokonują na tym etapie, jest bardzo ważny, często decydujący o ich dalszej drodze życiowej. Nie dziwi zatem fakt, że na tym poziomie edukacji we wszystkich 18 badanych krajach organizuje się dla uczniów różne formy pomocy w zakresie orientacji i poradnictwa, w wielu wypadkach dostępne w okresie dłuższym, nawet kilka lat. W niektórych krajach łączy się pomoc w postaci poradnictwa świadczonego przez specjalne służby, z radami udzielanymi

przez samych nauczycieli (**Niemcy, Luksemburg, Szwecja, Zjednoczone Królestwo**). W **Belgii, Francji, Włoszech i Luksemburgu** poradnictwem zajmuje się rada złożona z nauczycieli danej klasy, uwzględniając wyniki uczenia w nauce. Także w **Grecji** rolę tę pełni rada nauczycielska.

W **Danii** służby orientacji i poradnictwa informują ucznia o możliwościach znalezienia pracy. W **Norwegii** konsultant do tych służb, obecny w każdej szkole, udziela uczniom informacji zawodowej. W **Islandii** pomocą w orientacji i informowaniu uczniów zajmują się z reguły nauczyciele, choć w niektórych szkołach zatrudnieni są specjaliści konsultanci edukacyjni. W **Hiszpanii** uczniowie kończący szkoły średnie otrzymują *consejo orientador* (porady ułatwiające wybór dalszej drogi), są to informacje o możliwościach wyboru przyszłej edukacji lub kariery zawodowej, udzielane poufnie i nie zawierające elementów konkretnych zaleceń lub nakazów. Dokument ten jest podpisywany przez doradcę naukowego i kierownika szkoły,

- w okresie **edukacji średniej szczebla wyższego** większość krajów organizuje poradnictwo i pomoc dla uczniów w jeszcze innej postaci. W większości wypadków usługi poradnictwa świadczą: zatrudniany przez szkołę konsultant służb orientacji i poradnictwa (**Irlandia, Finlandia, Szwecja, Islandia, Norwegia**), doradca naukowy (**Hiszpania**), nauczyciel (**Dania, Austria, Islandia**), zespół nauczycieli (**Belgia, Francja, Włochy, Luksemburg, Szwecja, Zjednoczone Królestwo**), nauczyciele prowadzący na co dzień zajęcia z danym uczniem i/lub nauczyciel – konsultant (**Niemcy**) lub wyspecjalizowane służby orientacji i poradnictwa (**Belgia, Hiszpania, Luksemburg, Austria, Zjednoczone Królestwo**). W Belgii wspomniane wcześniej Ośrodki Psychologiczno–Medyczno-Społeczne (PMS) zajmują się poradnictwem edukacyjno- zawodowym, specjaliści sporządzają opinię o uczniu, brana jest też pod uwagę opinia „rady klasowej”. W kilku krajach uczniowie mogą korzystać z kilku wymienionych form poradnictwa jednocześnie, choć zależnie od konkretnego kraju mogą to być różne kombinacje.

Według Paszkowskiej-Rogacz decyzje zawodowe w większości szkół europejskich podejmowane są bądź przez uczniów, bądź w ich interesie przez doradców. W niektórych krajach (w Belgii, Francji, Luksemburgu) wiele decyzji podejmuje wspomniana wcześniej w pracy - Rada Klasy złożona z nauczycieli, dyrektora szkoły i doradcy zawodowego.

Kraje Unii i EFTA/EOG mają specjalne programy orientacji zawodowej, z których korzystają doradcy. Podstawowe treści jakie zawierają dotyczą: rozwijania świadomości szans i możliwości oferowanych przez szkoły, zawodów i miejsc pracy, oceny własnych zdolności, umiejętności, kwalifikacji i potrzeb, wartości i zainteresowań, nauki procesu podejmowania decyzji, stylów decyzyjnych, nauka radzenia sobie ze zmianą.

Przykłady realizacji tychże treści: w Danii uczniowie w wieku 14-16 lat otrzymują rocznie 48 lekcji orientacji zawodowej, w Niemczech program ten jest realizowany w grupie 13-15 - latków w ramach 5-7 godzin tygodniowo, niekiedy jako oddzielny przedmiot, a czasem w ramach tematów interdyscyplinarnych. W Grecji program orientacji zawodowej dla grup wiekowych 12-14 wynosi 45 godzin, a dla wieku 15-16 – 30 godzin rocznie. W Holandii treści omawiane występują w 15 przedmiotach szkolnych, czasem według uznania szkoły mogą być nauczane jako odrębny przedmiot. W Portugalii nasycenie uczniów orientacją zawodową w wieku 14 lat sięga 50 godzin rocznie. W Wielkiej Brytanii od 14 do 16 roku życia orientacja zawodowa jest częścią tzw. edukacji osobowej i społecznej uczniów, jednak już od 10 roku życia zaczyna się w wielu szkołach wprowadzenie przedmiotu wczesna orientacja zawodowa. Przykład Grecji (nauczyciele nie radzili sobie z dyscypliną na lekcjach) wskazuje, że ważna jest też forma nauczania, winna ona przybrać formę treningu umiejętności, a nie formę tradycyjnej lekcji zakończonej klasyczną oceną wiedzy. W większości krajów Unii zawód doradcy zawodowego w szkole powiązany jest z profesją nauczycielską (z wyjątkiem Portugalii, gdzie pracę tę wykonują psychologowie, oraz Irlandii i Hiszpanii, gdzie w szkołach pracują specjalnie szkoleni psychologowie – doradcy) (*Paszowska –Rogacz 2009*)

Badania wskazują, że procedury orientacji i poradnictwa wprowadzone zostały w 18 spośród omawianych krajów, a jednocześnie, że stosowane w nich praktyki różnią się między sobą pod wieloma względami. Po pierwsze, różny bywa moment w trakcie edukacji w szkole średniej, w którym uczeń po raz pierwszy może skorzystać z tych form pomocy; po drugie, zróżnicowane są formy, rodzaj i częstotliwość działań w zakresie orientacji i poradnictwa (roczny kurs, jednorazowa informacja, dokumentacja, wizyty w formach); po trzecie, udzielaniem konsultacji zajmują się różne osoby lub organizacje (konsultant, doradca naukowy, nauczyciel, pojedyncza osoba lub zespół, służby zatrudnione przy szkołach lub zewnętrzne wobec szkoły).

Odnosnie poziomu, na którym oferowana jest omawiana pomoc, w badanych krajach współistnieją różne sytuacje. We wszystkich krajach uczeń jest nią objęty w chwili ukończenia edukacji średniej, zatem ten poziom można pominąć jako nie wykazujący

istotnych różnic. W czterech krajach – Belgii, Luksemburgu, Holandii i Austrii – orientacja i poradnictwo dostępne są w chwili ukończenia przez ucznia edukacji podstawowej, a później w chwili ukończenia edukacji średniej szczebla niższego. W Niemczech oprócz tych dwóch form uczeń może także liczyć na pomoc w tym zakresie przez cały okres nauki w szkole średniej.

W innych krajach (Grecja, Hiszpania, Francja, Irlandia, Włochy, Zjednoczone Królestwo) nie ma fazy orientacji i poradnictwa w okresie przechodzenia z edukacji podstawowej do średniego szczebla niższego, zastrzeżeniem, że w niektórych krajach, takich jak Francja i Szkocja, orientacja i poradnictwo dostępne są także przez cały okres nauki w szkole średniej szczebla niższego.

Z uwagi na systemowy charakter poradnictwa edukacyjno zawodowego w Danii oraz rangę jaką nadano aktualnie temu obszarowi pomocy w tym kraju, celowym wydaje się jego dokładne przedstawienie (na podstawie danych z Ministerstwa Edukacji Danii zamieszczonych na stronie www.uvm.dk).

Poradnictwo edukacyjne i zawodowe w Danii jest traktowane priorytetowo. Struktury centralne i siedem regionów na polu poradnictwa są określone w Rozporządzeniu o poradnictwie w zakresach: wybór edukacyjny, szkolenia i kariera, które było przyjęte przez duński parlament w kwietniu 2003 r. Następnie było ono dwukrotnie nowelizowane w roku 2006 i w 2007. Ministerstwo Edukacji jest odpowiedzialne za stałą superwizję i rozwój służb poradnictwa w sektorze edukacji.

Rozporządzenie dotyczy przede wszystkim młodych ludzi do 25 roku życia, ale również odnosi się do dorosłych planujących podjęcie nauki w systemie szkoły wyższej.

Istnieją dwa typy centrum poradnictwa w Danii:

- ośrodki poradnictwa dla dzieci i młodzieży przechodzącej ze szkół obowiązkowych do szkół średnich,
- regionalne ośrodki poradnictwa odpowiedzialne za pomoc młodzieży przechodzącej ze szkolnictwa średniego do szkolnictwa wyższego.

Ministerstwo Edukacji dostarcza informacji edukacji i możliwości szkoleń na wszystkich poziomach, zawodów, warunków rynku pracy i danych statystycznych, programów studiów nauczanych w języku angielskim i duńskim oraz studiów uniwersyteckich. Innymi aspektami poradnictwa tj. narzędziami elektronicznymi planowania

kariery, serwisami elektronicznymi, czasopismami i innymi źródłami informacji zajmują się praktycy poradnictwa (doradcy).

Minister Edukacji powołał „Narodowy Dialog na rzecz Poradnictwa” po to, aby zapewnić bliską współpracę pomiędzy ministerstwem a odpowiednimi organizacjami, instytucjami, stowarzyszeniami poradnictwa zawodowego, finalnymi adresatami i liderami na polu poradnictwa.

Jakość poradnictwa jest tematem naczelnym stałych debat w Danii. Jednym sposobem zwiększania jakości poradnictwa jest doskonalenie kwalifikacji doradców zawodowych. Sześć uniwersytetów w Danii oferuje jednoroczny modułowy wspólny program szkoleniowy na poziomie podyplomowym dla doradców różnych sektorów. Poza tym Duński Uniwersytet Edukacji oferuje jednoroczny program studiów podyplomowych w zakresie doradztwa zawodowego. Nowelizacja rozporządzenia z 2003 r. dotyczącego poradnictwa (2007) wprowadziła wymóg posiadania kompletnych studiów podyplomowych z doradztwa lub alternatywnie (poprzez ocenę i poznanie wcześniejszego wykształcenia) można dokumentować posiadane kwalifikacje doradcy. Moduły szkoleniowe zawierają takie zagadnienia jak: teorie poradnictwa, metodologia, zagadnienia etyczne, ICT w doradztwie, problemy i polityka rynku pracy, rozwój społeczeństw i biznesu, rozwój człowieka, teorie uczenia, teoria i praktyka podejmowania decyzji dotyczącej kariery zawodowej, innowacje i przedsiębiorczość, doradztwo dla młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, etc.

Wydział Poradnictwa Duńskiego Ministerstwa Edukacji jest aktywnie zaangażowany we współpracę międzynarodową na tym polu i głównym celem oraz źródłem reform poradnictwa duńskiego są dyrektywy UE dotyczące kształcenia ustawicznego oraz rekomendacje EU i OECD dotyczące polityki i praktyki doradztwa zawodowego. W 2007 r. Parlament Duński zarządził powołanie ośrodków poradnictwa dla dorosłych. Planowane jest skoncentrowanie działań na doskonaleniu informacji z zakresu doradztwa dla dorosłych, dalszej edukacji i szkoleń.

W Danii doradcy zawodowi mają różne profesje, w większości są nauczycielami, ale również pracownikami socjalnymi. Posiadają doświadczenie zawodowe w sektorze socjalnym, edukacyjnym oraz w obszarze rynku pracy.

-

Przegląd systemów doradztwa zawodowego w Europie wskazuje po pierwsze na różnice w lokalizacji służb doradczych. Podstawowy podział wiąże się z ich przynależnością do resortu edukacji bądź pracy. Kolejna grupa różnic strukturalnych odnosi się do przedmiotu doradztwa zawodowego. W krajach europejskich możemy mieć do czynienia z: **doradztwem**

edukacyjnym – dotyczącym wyboru możliwości kształcenia, ale też problemów związanych z uczeniem się, **doradztwem zawodowym** - dotyczącym wyboru zawodu i miejsca pracy, **doradztwem personalnym i socjalnym** – dotyczącym problemów osobistych i bytowych. (Paszowska –Rogacz, 2009)

W poszczególnych krajach europejskich można zaobserwować wyraźną dominację jednego z wymienionych wzorów:

- w Niemczech jasno określona jest granica między doradztwem edukacyjnym a zawodowym i są one umiejscowione w odrębnych instytucjach,
- w Belgii i Irlandii wszystkie trzy formy występują łącznie (w Belgii są wyraźnie wydzielone i realizowane w centrach psychologiczno-medyczno-społecznych, zaś w Irlandii – przez doradców szkolnych, bez wyraźnego rozdzielania tych przedmiotów),
- we Francji, Niemczech, Luksemburgu, główny nacisk kładziony jest na doradztwo o charakterze edukacyjnym, jakkolwiek kraje te nie zaniedbują doradztwa ściśle zawodowego,
- generalnie w krajach, w których doradztwo zawodowe zorganizowane jest w oparciu o służby zatrudnienia, istnieje naturalna tendencja do preferowania w nich typowego doradztwa zawodowego.

Różnice strukturalne obejmują także **formy działania doradców**, mogą to być: informowanie poprzez dostarczanie pełnych danych o zawodach i kształceniu, ocena na podstawie diagnozy potencjału zawodowego klienta, udzielanie porad poprzez sugerowanie rozwiązań optymalnych dla klienta, doradztwo, orientacja zawodowa, pośrednictwo pracy, rzecznictwo i pilotowanie. Proporcje wymienionych form pracy niewątpliwie różnicują kraje Unii Europejskiej:

- w Belgii, Francji, Niemczech, Luksemburgu i Hiszpanii doradztwo edukacyjne wyjątkowo podkreśla rolę oceny i diagnozy poprzez powszechne stosowanie metod badań psychometrycznych. Niekiedy zaciera się różnica między diagnozą, której celem jest poradnictwo ułatwiające uczniowi podjęcie właściwej decyzji zawodowej, a diagnozą selekcyjną, gdy uczeń jest przedmiotem decyzji władz szkolnych. Bez względu jednak na przewagę w tych krajach aktywnego czy biernego stylu oceny, doradcy starają się być przede wszystkim rzecznikami interesów ucznia,

- w Belgii, Francji, Luksemburgu prowadzi się rozmowy oparte raczej na typowym udzielaniu porad sugerujących, podczas gdy w Danii, Portugalii, Zjednoczonym Królestwie przeważa doradztwo niedyrektywne, ułatwiające w założeniu samodzielne podjęcie decyzji przez klienta,
- Dania, Niemcy, Grecja, Wielka Brytania szeroko rozwinęły szkolne programy orientacji zawodowej, a w niektórych przypadkach (Dania, Niemcy, Wielka Brytania) poszerzone są one o praktyki zawodowe,
- w Niemczech i Włoszech monopolistą w zakresie pośrednictwa pracy są agendy rządowe, podobnie, choć w nie tak dużym wymiarze dzieje się w Belgii i Francji. W Wielkiej Brytanii prowadzenie pośrednictwa pracy jest również w gestii samodzielnych agencji doradczych,
- rzecznictwo obejmuje grupy klientów, którym wybór i zmiana zawodu może sprawiać szczególną trudność, na przykład w Danii, Francji i w Zjednoczonym Królestwie zalicza się do nich młodych bezrobotnych oraz osoby starsze zmuszone do przekwalifikowania się,
- niektóre kraje (np. Dania) opracowały stałe, formalne procedury pilotowania absolwentów. Większość krajów podejmuje działania pilotujące w sposób niesformalizowany.

3.2.2 Zadania stojące współcześnie przed doradztwem edukacyjno-zawodowym

Analiza rozwiązań w tym obszarze edukacji w krajach Europy wskazuje na dbałość o zapewnienie pomocy uczniom w zakresie preorientacji i orientacji zawodowej, jak również w sferze trudności edukacyjnych ucznia poprzez zatrudnianie nauczyciela wyspecjalizowanego w doradztwie zawodowym w szkołach oraz rozbudowany system doskonalenia kwalifikacji zawodowych.

Opracowanie niniejsze ma ukazać poradnictwo edukacyjno – zawodowe w wymiarze europejskim w aspekcie zadań jakie współcześnie przed nim stoją. Istotę poradnictwa edukacyjno-zawodowego trafnie ujmuje Dr Bernhard Jenschke Prezydent Światowego Stowarzyszenia Doradztwa Edukacyjnego i Zawodowego AIOSEP/IAEVEG: *„We współpracy Europejskiej (...) będziemy pojmować poradnictwo zawodowe jako klucz rozwoju, czynnik zmian lub narzędzie popierania równości społecznej.”* Podczas

międzynarodowej konferencji na temat poradnictwa zawodowego w Polsce zorganizowanej w Senacie RP 2.VI.2006 r. przypomniał uczestnikom jak ogromną rolę wyznaczono doradztwu w osiągnięciu pierwotnego celu Strategii Lizbońskiej - uczynienia z Europy najbardziej konkurencyjnej gospodarki świata do 2010 r. Jenschke podkreślił, że badania przeprowadzone w 36 krajach wykazały, że dostęp do usług doradczych nie jest łatwy. Najczęściej z doradztwa korzysta młodzież przed podjęciem decyzji, a nie stale podczas kształcenia. Także system kształcenia i kwalifikacje personelu doradczego nie zawsze są dostosowane do potrzeb. Tymczasem ludzie w każdym wieku powinni mieć szanse na kształcenie i zatrudnienie i dlatego należy wspierać kształcenie ustawiczne. Pochwalił Polskę, że jako pierwsza stworzyła Narodowe Forum Doradztwa, które nawiązało międzynarodową współpracę. (*Wsparcie Senatu RP dla środowiska doradców i problematyki poradnictwa zawodowego, 2008* www.doradztwokariery.pl)

Obecnie działania wielu ministerstw oraz organizacji pozarządowych zaangażowanych w rozwój poradnictwa zawodowego w Polsce muszą koncentrować się na następujących obszarach:

- badania naukowe dotyczące takich zagadnień jak rynek pracy, zawodoznawstwo, efektywność i jakość poradnictwa zawodowego, globalny rynek pracy, poradnictwo przez całe życie a kształcenie przez całe życie, psychologia, socjologia i pedagogika doradztwa zawodowego,
- wprowadzenie treści z zakresu poradnictwa zawodowego do programów kształcenia na wszystkich poziomach,
- koordynowanie programów kształcenia akademickiego doradców zawodowych i nauczycieli przedsiębiorczości,
- koordynowanie poradnictwa zawodowego w skali krajowej i regionalnej oraz rozwijanie postaw przedsiębiorczości młodzieży,
- doskonalenie zawodowego i ustawicznego, doksztalcania doradców zawodowych.

Zaznaczyć należy, że w poradnictwie zawodowym coraz większego znaczenia nabierają także transgraniczne powiązania sieciowe pomiędzy instytucjami z krajów UE i krajów kandydujących, a mianowicie Sieć Eurodoradztwa (EUROGUIDANCE Network) oraz EURES.

Poradnictwo edukacyjno - zawodowe jest procesem interpersonalnym, którego celem jest towarzyszenie jednostce w sytuacji rozwoju kariery – „projektu życiowego” realizowa-

nego przez wszystkie fazy życia, przybiera również nazwę poradnictwo życiowe/biograficzne. Te funkcje spełniają Akademickie Biura Karier, które powstawały sukcesywnie od 1993 r. na wzór brytyjskich Career Services. W zakresie ich usług należą: pośrednictwo pracy i poradnictwo edukacyjno-zawodowe dla studentów i absolwentów szkół wyższych. (Siurdyban, 2009)

W rozumieniu aktualnych kierunków rozwoju edukacji w świecie pomoc edukacyjno-zawodowa jest niezbędna już dla gimnazjalistów i uczniów szkół średnich. Potrzebna jest pomoc w zdiagnozowaniu ich zdolności i umiejętności oraz zainteresowań oraz preferencji zawodowych, pełna informacja o szkołach i zawodach, kształtowanie umiejętności niezbędnych do poruszania się na rynku pracy. Nie można również pominąć roli orientacji i preorientacji zawodowej realizowanej na wcześniejszych etapach edukacji.

Żaden system szkolny w świecie współczesnym nie może zapewnić wykształcenia wystarczającego na całe życie. Kształcenie szkolne, choćby na najwyższym poziomie powinno być początkiem kształcenia podczas całego życia i należy wziąć pod uwagę, że poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne będzie musiało również zająć się tą tematyką. (Wilach 1977)

3.2.3. Aktualny stan doradztwa zawodowego w poradnictwie psychologiczno-pedagogicznym w Polsce

Badacze tematyki doradztwa edukacyjno-zawodowego tworzą szereg modeli jego funkcjonowania na terenie szkół i poradni. Jednym z autorów modelu jest Piekarski i według niego praca doradcy zawodowego w resorcie edukacji przynosi określone korzyści dla różnych podmiotów:

- dla **indywidualnego odbiorcy** jest to łatwy dostęp do informacji dotyczącej edukacji i zawodu dla ucznia, nauczyciela i rodzica, poszerzenie edukacji i zawodowych perspektyw uczniów, świadome i trafniejsze decyzje edukacyjne i zawodowe, ułatwienie wejścia na rynek pracy dzięki wiedzy o możliwościach zmian w zaplanowanej karierze, mniej niepowodzeń szkolnych, zniechęcenia i porzucania szkół, a później pracy, jako konsekwencji niewłaściwego wyboru,
- korzyści dla **szkół**: realizacja zobowiązań wynikających z zapisów zawartych w ramach statutowych gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, zapewnienie ciągłości działań orientacyjno-doradczych szkoły i koordynacja zadań

wynikających z programu wychowawczego szkół i placówek, utworzenie na terenie szkoły bazy informacji edukacyjnej i zawodowej oraz zapewnienie jej systematycznego aktualizowania,

- dla **innych podmiotów** edukacji zyskiem jest uzyskanie przepływu informacji zawodowej sprzyjającej trafnemu wyborowi ucznia, możliwość zatrudnienia nauczyciela przygotowanego do prowadzenia orientacji zawodowej dzięki wprowadzeniu stanowiska szkolnego doradcy zawodowego, stabilizacja kadry podejmującej te działania na terenie placówki,
- dla **państwa i władz lokalnych** - zwiększenie środków społecznych dotyczących konieczności racjonalnego planowania rozwoju zawodowego przez jednostki, podejmowanie właściwych decyzji efektywnie przeciwdziałających bezrobociu, zapewnienie powszechności i dostępności usług doradczych zalecanych przez Komisję Unii Europejskiej,
- dla **pracodawców** - zwiększenie szansy znalezienia odpowiednio przygotowanych kandydatów świadomych oczekiwań rynku pracy.

Potrzeba pomocy udzielanej uczniom w rozpoznawaniu i realizacji drogi życiowej w coraz bardziej złożonym świecie staje się dla doradcy zawodowego prawdziwym wyzwaniem. Powinien on obok pedagoga i psychologa stać się kolejną osobą wchodzącą w system pomocy psychologiczno-pedagogicznej oferowanej przez szkołę. Jednak aktualna sytuacja w szkole nie sprzyja wszystkim uczniom jeśli chodzi o pomoc w planowaniu przyszłości. Pedagodzy i wychowawcy pomagają młodzieży, ale nie wszędzie są to działania zaplanowane, systematyczne i w pełni trafione. Często uczeń jest odsyłany do Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych, gdzie są zatrudniani doradcy zawodowi (lecz też nie wszędzie w Polsce) którzy nie wszystkim zainteresowanym są w stanie pomóc. Modelowym rozwiązaniem staje się doradca zawodowy zatrudniony w szkole, wówczas uczniowie i ich rodzice mieliby zapewniony dostęp do usług doradczych. Doradca powinien również pełnić funkcje doradcy życiowego, ponieważ wybory młodego człowieka nie są oderwane od realiów jego sytuacji życiowej. *(Piekarski 2003)*

Państwa członkowskie dysponują dorobkiem na polu poradnictwa zawodowego. Na przykładzie Polski przez lata, przed procesami transformacji ustrojowych, prowadzone było doradztwo zawodowe. Oferowano pomoc specjalistów z poradni wychowawczo-zawodowych na zakończenie etapu edukacji podstawowej oraz średniej. W Polsce byli objęci badaniami psychologicznymi i pedagogicznymi oraz udzielano indywidualnych porad zawodowych prawie wszystkim ósmoklasistom. Poradnie posiadały pełne informacje

o zawodach i dane o zapotrzebowaniu różnych resortów na określone zawody. Pracownicy poradni specjalizowali się w doradztwie zawodowym. Szczególną opieką otoczeni byli uczniowie ze schorzeniami zdrowotnymi z tzw. grup dyspanseryjnych.

Obecna sytuacja w polskim poradnictwie psychologiczno - pedagogicznym w zakresie realizacji zadania doradztwo zawodowe jest następująca. W publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych w roku 2007/08 było 68 doradców zawodowych (liczba etatów liczona „z obowiązków”) (Olesińska 2008). Zadanie doradztwo zawodowe realizowane jest również przez psychologów i pedagogów zatrudnionych w poradniach, funkcjonują również Specjalistyczne Poradnie Psychologiczno – Pedagogiczne zajmujące się doradztwem zawodowym. Można przypuszczać, że prawdopodobnie wyraźnie wzrośnie liczba doradców zawodowych w szkołach. Dane przedstawione w raporcie Romualda Ponczka Głównego Wizytatora MEN są następujące: „W 2005 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej wyasygnowało w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego środki na granty dla ponad 3 400 nauczycieli gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, w 2006 roku granty otrzyma 4 500 nauczycieli”. W najbliższym czasie znacznie może zatem zwiększyć się liczba doradców zawodowych w szkołach i placówkach oświatowych. Rodzi to pytanie o obowiązki poradni psychologiczno-pedagogicznych w zakresie udzielania pomocy uczniom w dokonywaniu wyboru kierunku kształcenia, zawodu i planowania kariery zawodowej, organizacji systemu poradnictwa zawodowego i współdziałanie w tym obszarze placówek edukacyjnych z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi.

Rozdział IV

Podsumowanie i wnioski

4.1. Refleksje i wnioski podsumowujące

Większość krajów Europy od kilkudziesięciu lat próbuje urzeczywistnić koncepcję „szkoły ustawicznie doskonalącej się” (Kupisiewicz, 1985) a co za tym idzie poradnictwo psychologiczne i pedagogiczne musiało dostosować się do tych zmian, co jest widoczne w aktualnych zadaniach jakie stoją przed instytucjami poradnictwa wszystkich krajów europejskich. Nasuwa się pytanie o to, czy edukacja podoła nowym wyzwaniom i przygotuje społeczeństwo, którego cechą będzie kompetencja cywilizacyjna rozumiana jako „*navyki i umiejętności niezbędne do pełnego korzystania z instytucjonalizowanych form*”

organizacyjnych, społecznych i życiowych a także urzędzeń technicznych, jakie wytworzyły się w ramach nowoczesnych cywilizacji przemysłowych, głównie Europy Zachodniej, Ameryki Północnej i Australii” (Sztompka 1994). Kompetencje te dotyczą aspektów prawnych, kulturalnych, sztuki dialogu i życia codziennego w obrębie interakcji międzyludzkich. Odpowiedzi na to pytanie trudno jest udzielić lecz misją działania pracowników zawodów zaufania społecznego w naszym kraju – nauczycieli, psychologów, pedagogów, socjologów i innych specjalistów zatrudnionych w systemie poradnictwa i pomocy psychologiczno-pedagogicznej, będzie na pewno dołożenie wszelkich starań, aby pokolenia młodych Polaków posiadały kompetencje cywilizacyjne.

W związku z aktualnym kryzysem ogólnoswiatowym można przewidywać, że w najbliższych latach może nastąpić osłabienie tempa i zakresu przebudowy szkolnictwa. Poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne będzie musiało uwzględniać zjawisko znacznej pauperyzacji społeczeństwa z negatywnymi konsekwencjami tego stanu dla młodego pokolenia i konieczne będzie dostosowanie zadań i form pracy do tych zjawisk.

W krajach UE oraz w krajach EFTA/EOG obserwuje się tendencję do tworzenia ośrodków wielodyscyplinarnych, zapewniających kompleksową pomoc dziecku i jego rodzinie. Mam tu uwadze m.in. funkcjonujące w Belgii Ośrodki Psychologiczno – Socjalne i Medyczne (PSM). Moim zdaniem jest to przemyślany sposób organizowania pomocy, oparty na naukowych i praktycznych założeniach. Jego atutem jest to, że podchodzi do człowieka w fazie intensywnego rozwoju w sposób holistyczny. Daje również rodzicom możliwość, iż w jednym miejscu otrzymają wszechstronną pomoc. Aktualnie w Polsce dzieci w szkołach mają słabo zorganizowaną opiekę lekarską, dostęp do specjalistycznej opieki lekarskiej jest też bardzo ograniczony. Zaczyna brakować lekarzy pediatrów, w niektórych powiatach Polski praktycznie nie ma dostępu do lekarza psychiatrii dziecięcego czy neurologa, a są to specjaliści, z którymi pracownicy poradni muszą często współpracować. Jeśli obok psychologów, pedagogów, logopedów i innych specjalistów w poradniach umożliwiłoby się włączenie w większym niż dotychczas stopniu lekarzy specjalistów oraz pracowników socjalnych do zespołów diagnostyczno-terapeutycznych, spełniłby się warunek interdyscyplinarności oraz bliskości służb pomocowych w środowisku dziecka.

Przy założeniu, że nauczyciel jest osobą najbliższą dziecku w systemie edukacji warte jest upowszechnienia podejście Finlandii przykładające bardzo duże znaczenie do poziomu kwalifikacji kadry nauczycielskiej uzyskiwanych poprzez bogaty blok tematyki psychologii i pedagogiki w okresie studiów i szkoleń podyplomowych oraz wypracowany przez lata etos zawodu nauczycielskiego. Sprawnie funkcjonujący system edukacji fińskiej przekłada się na

najwyższe wyniki w badaniach efektów kształcenia w szkolnictwie ogólnoswiatowym (OECD, Pisa 2003).

Interesujący jest przykład Włoch i organizowanych tam Ośrodków dla Dzieci, Młodzieży i Rodzin (CIAF). Zadaniem tych ośrodków jest opracowywanie, przy współdziałaniu rodziny i szkoły, planów kształcenia i planów rozwoju dzieci od momentu ich narodzin do czasu osiągnięcia pełnoletniości. Prowadzone są w nich zajęcia dla dzieci w wieku do 3 lat i ich rodziców, realizowane są projekty ułatwiające dzieciom od 3 do 6 lat przejście z okresu dzieciństwa do nauki szkolnej. Na uwagę zasługuje fakt, że we Włoszech prowadzi się z dziećmi i młodzieżą zajęcia rozwijające kompetencje społeczne i przygotowujące do współżycia społecznego.

Z analizy systemów pomocy psychologicznej i pedagogicznej w krajach europejskich wynika, że duży nacisk kładzie się na pracę z dorosłym na rzecz dziecka. Przykładowo w Szwecji programowo włącza się rodziców do działań na rzecz dziecka i jego środowiska edukacyjnego (np. 1 - 2 – tygodniowe aktywne uczestnictwo rodziców w zajęciach w Centrach Kooperacyjnych Rodziców, możliwość wpływania na program kształcenia, liczne zajęcia psychoedukacyjne dla rodziców). W Zjednoczonym Królestwie dużą rangę przypisuje się pracy psychologów edukacyjnych z nauczycielami, aby byli oni świadomi złożonych czynników wpływających na ucznia w procesie edukacji i wychowania. W zakresie współpracy z ośrodkami naukowymi – przykład UK, Włoch, Finlandii, Szwecji i innych krajów wskazuje, że na podstawie badania i analizy potrzeb konkretnych podmiotów podejmuje się programy badawcze, uczestniczy w badaniach pilotażowych, opracowuje się narzędzia diagnozy i terapii samodzielnie lub zespołowo (np. należą one do obowiązków *principal psychologist* w UK).

Zagadnienia organizacji i funkcjonowania poradnictwa psychologicznego i pedagogicznego w Europie jako współistniejących struktur w oświacie, gdy priorytetem są zagadnienia nowego modelu kształcenia i wychowania, nie znalazły do tej pory kompleksowego opracowania w polskiej literaturze oświatowej. Zmiany jakie niesie współczesność dla edukacji w pełni uzasadniają potrzebę stosowania komparastyki oświatowej dla oceny oraz usprawniania systemu poradnictwa oraz pomocy psychologicznej i pedagogicznej w Polsce.

Modelowym rozwiązaniem, według autorki niniejszego opracowania w zakresie udzielania pomocy pedagogicznej i psychologicznej dzieciom i młodzieży w Polsce powinno być podejście dwutorowe. Z jednej strony należy dbać o wysoki poziom kwalifikacji kadry nauczycielskiej, która powinna pełnić rolę tutorów (Hiszpania) wobec powierzonych ich opiece uczniów zwiększając zakres aktualnej wiedzy i umiejętności z dziedzin takich,

jak: pedagogika, psychologia, logopedia, socjologia oraz zapewniając im wsparcie i superwizję. Z drugiej zaś strony czuć trzeba nad wysokim poziomem świadczonych usług specjalistycznych kadry poradni i ośrodków zapewniających diagnozę, terapię, psychoedukację, interwencję i profilaktykę zaburzeń dzieci i młodzieży. Na jakość udzielanej pomocy psychologicznej i pedagogicznej w poradnictwie ma poza tym wpływ wiele złożonych czynników – warunki w których działają poradnie, obsada kadrowa i jej kwalifikacje, rejon działania, liczba dzieci pod opieką poradni i wiele innych czynników.

Ważnym obecnie zadaniem jest przywrócenie rangi poradnictwu zawodowemu – odbudowanie doradztwa zawodowego w poradnictwie i zwiększenie działań w tym obszarze. Systemy edukacyjne i rozwiązania stosowane w krajach europejskich, w których doradztwu edukacyjno-zawodowemu nadaje się wysoka rangę, jest tego znamiennym przykładem.

4.2. Zakończenie

Poradnictwo psychologiczne i pedagogiczne ma do spełnienia szczególną misję – bycie blisko dziecka, młodzieży i rodziców i wspomaganie ich w rozwiązywaniu problemów edukacyjnych, zdrowotnych i życiowych. Praca ta może być szczególnie satysfakcjonująca, o czym przekonują nas słowa psychologa edukacyjnego Beverly Graham'a przytoczone we wstępie niniejszego opracowania.

Z analizy systemów poradnictwa i służb pomocowych w oświacie krajów europejskich nasuwają się wnioski zarówno co do struktury organizacyjnej tych instytucji, stosowanych form pracy, jak i systemu doskonalenia zawodowego jej pracowników.

Kadra oświatowa nawiązuje coraz częściej kontakty z placówkami edukacyjnymi innych krajów, w ramach środków unijnych odbywają się wyjazdy studyjne, warsztaty, asystentury co umożliwia zdobywanie bezpośrednich doświadczeń zawodowych i doskonalenie metod pracy. Często w wyniku kontaktów pojawia się potrzeba implementacji ciekawych i twórczych rozwiązań do naszego systemu edukacyjnego i jego ważnego elementu - poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego. W pracy niniejszej starałam się podkreślić wartościowe rozwiązania, interesujące modele czy formy pracy, które mogą zainspirować czytelnika do ich głębszego poznania i wprowadzenia w swoim środowisku pracy.

Materiał do opracowania na temat systemów poradnictwa nie był łatwo dostępny, co wynika z faktu, że dotychczas nie były podejmowane badania porównawcze w tym zakresie. Autorka wykorzystała głównie dane z sieci informacji oświatowej Eurydice, Eurostat oraz aktualne dane z Ministerstw Edukacji omawianych krajów oraz literaturę

przedmiotu. Na obszerność prezentowanych opisów systemów poradnictwa i służb pomocowych określonych krajów miały wpływ konkretne materiały źródłowe – czasami bardzo dokładne, a czasami lakoniczne.

Opracowała Lilianna Zaremba

Pracownia Poradnictwa i Doradztwa Szkolnego CMPPP

Bibliografia

- Kołaczek, B.: „Systemy edukacyjne. Analiza porównawcza” (1999) Warszawa: IPPS
- Dziewulak, D.: „Systemy szkolne Unii Europejskiej” (1997) Warszawa: Wydawnictwo Żak
- Baraniak, B. (red. nauk.): „Współczesne problemy poradnictwa i edukacji zawodowej” (2007) Instytut Badań Edukacyjnych s.5-11
- Piekarski, M. (art.) w Łukasiewicz, A., Sołtysińska, G.: „Szkolny doradca zawodowy w szkole” (2003) Warszawa: KOWEŻiU s.104-105
- Wilach, T.: „System szkolny” (1977) Warszawa: PWN s. 24
- Kupisiewicz, C.: „Paradygmaty i wizje reform oświatowych” (1985) Warszawa: PWN s. 87
- Sztompka, P.: „Teorie zmiany społecznej a doświadczenie polskiej transformacji” (1994) Studia Socjologiczne Nr 1 s.14.
- Zwierzńska, E.: „Podstawowe dane o poradnictwa w Polsce sporządzone na podstawie raportów o stanie poradnictwa U.Olesińskiej” (2008) Warszawa: CMPPP
- Olesińska, U.: Raport o stanie poradnictwa: ”Publiczne Poradnie Psychologiczno-Pedagogiczne w Polsce wg danych z bazy SIO zebrane na 2008”, (2007, 2006) Warszawa: CMPPP
- Raport grupowy z wizyty studyjnej programu Socrates/Arion w Chelmsford, Essex Wielka Brytania, koordynator Freddy Sahl (2004), tłum. E. Koźniewska

Źródła elektroniczne:

[1] Educational Psychology: [dostęp 25.02.2009]. Dostępny w Internecie <http://www.bps.org.uk/careers/what-do-psychologist-do/areas/edu>.

Karpiński, E.: „Struktura i funkcjonowanie współczesnych systemów edukacyjnych (analiza porównawcza na przykładzie Francji, Niemiec i Belgii) [dostęp 14.01.2009]. Dostępny w Internecie <http://spoleszno.strefa.pl/publikacje/Rozprawy/sysosw.htm>

Kulhawczuk, I., „Edukacja w Europie – polski system edukacyjny a systemy innych krajów” 2008, [dostęp 25.03.2009]. Dostępny w Internecie http://www.profesor.pl/mat/n11/n11_i_kulhawczuk_040620_2.php

„Key Data on Education in Europe 2005” [dostęp 25.03.2009]. Dostępny w Internecie <http://eurydice.org.pl>

Paszkowska – Rogacz, A.: „Doradztwo zawodowe w krajach Unii Europejskiej” [dostęp 23.01.2009]. Dostępny w Internecie http://www.sdziz.pl/index.php?option=com_content (..)

„Education in Finland” [dostęp 08.02.2009]. Dostępny w Internecie http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Finland)

„OECD PISA survey” [dostęp 02.04.2009]. Dostępny w Internecie <http://www.minedu.fi/opm/Koulutus/artikkelit/pisa-tutkimus/index>

Wspieranie nauczycieli przez specjalistów od edukacji dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi na podstawie:

„Edukacja w zakresie potrzeb specjalnych w Europie” Publikacja tematyczna, styczeń 2003, Europejska Agencja Rozwoju w zakresie Specjalnych Potrzeb edukacyjnych [dostęp:23.01.2009]. Dostępny w Internecie <http://www.european-agency.org>

Edukacja i uczenie /SEN 2009 r. [dostęp:25.02.2009]. Dostępny w Internecie

<http://bedfordshire.gov.u./EducationAndLearning/SpecialEduc>

„Wczesne wsparcie –opieka nad niepełnosprawnymi we wczesnym etapie życia” [dostęp 09.04.2009]. Dostępny w Internecie

<http://www.everychildmatters.gov.uk.earlyyears/earlysupport/>

Federal Ministry of Education and Research [dostęp: 09.04.2009]. Dostępny w Internecie

<http://www.bmbf.de/en/1076.php>

Stan procesów edukacji włączającej w Portugalii (prezentacja na Międzynarodowym Kongresie Edukacji Specjalnej w Manchester 2000) [dostęp 09.04.2009]. Dostępny w Internecie http://www.isec2000.org.uk/abstracts/papers_c/correia_1.htm

System wczesnej edukacji w Grecji [dostęp 25.02.2009] Dostępny w Internecie

<http://www.eurydice.org.pl/files/grecja/pdf>

System wczesnej edukacji na Litwie [dostęp 25.02.2009] Dostępny w Internecie

<http://www.eurydice.org.pl/files/litwa/pdf>

System wczesnej edukacji na Węgrzech [dostęp 25.02.2009] Dostępny w Internecie

<http://www.eurydice.org.pl/files/węgry/pdf>

System wczesnej edukacji na Słowacji [dostęp 25.02.2009] Dostępny w Internecie

<http://www.eurydice.org.pl/files/słowacja/pdf>

Przegląd stanowisk Asystentów SEN(..) Department of Education and Science, Special Education Section Circular SP ED 0009/2009 [dostęp 27.03.2009]. Dostępny w internecie

<http://www.ncse.ie>

Specjalne Potrzeby Edukacyjne w Holandii [dostęp 30.03.2009] Dostępny w Internecie

<http://holloandsouth.angloinfo.com/countries/holland/specialneeds.asp>

Specjalne potrzeby edukacyjne w Belgii [dostęp 30.03.2009]. Dostępny w Internecie http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_Belgium

Ministerstwo Edukacji i Nauki w Szwecji [dostęp 24.02.2009]. Dostępny w Internecie http://eu.wikipedia.org/wiki/Ministry_of_Education_and_Research .

Raport Komisji Europejskiej Bruksela (2009) "Education and care for Young children: how European countries face today's challenges". [dostęp: 16.02.2009]. Dostępny w Internecie <http://eacea.ec.europa.eu/ressources/eurydice/PDF/commonpressdos/PRO98EN.pdf>

Wsparcie Senatu RP dla środowiska doradców i problematyki poradnictwa zawodowego. [dostęp 27.03.2009]. Dostępny w Internecie <http://doradztwokariery.pl/content/view/130/lang.polish/>

Paszowska – Rogacz, A. Zakład Psychologii Pracy i Poradnictwa Zawodowego Uniwersytet Łódzki „Doradztwo zawodowe w krajach Unii Europejskiej” s. 3-6 [dostęp 02.03.2009]. Dostępny w Internecie http://www.sdsiz.pl/index.php?option=com_content&view=article&

„Szkolnictwo średnie w Unii Europejskiej: struktury, organizacja i administracja” (1997) [dostęp 10.02.2009]. Dostępny w Internecie <http://www.eurydice.org.pl>

Siurdyban, M. „Poradnictwa edukacyjno- zawodowe dla studentów i absolwentów po przystąpieniu polski do Unii Europejskiej” [dostęp 25.03.2009]. Dostępny w Internecie <http://66.102.9.104/search?q==cache:zTnhDEhEmagJ:wwwbiurokarier>